

Esseekansio

”Tiedon synnyn, jakelun ja tulkinnan inhimillisistä piirteistä muutamain satunnaisin esimerkein”

sisältää seuraavat viisi opiskelijana kirjoitettua esseetä:

”1970-luvun koulu-uudistuksen tavoitteita ja toteutumia Reijo Wileniuksen huomioiden valossa”

”Kausaalisuus lepotilana energiatasolla”

”Järki materian ominaisuutena”

”Suomen kielikysymyksen marxilainen modulaatio”

”Kansakunnaksi hahmottuminen materiaalsen ja kulttuurisen vaihdannan maailmassa”

**Tiedon synnyn, jakelun ja tulkinnan
inhimillisistä piirteistä
muutamien satunnaisin esimerkein**

Jyväskylän Yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
FILS830 Ylimääräiset filosofian opinnot I,
5 esseetä. 18.08.2008
Reijo Siipola

1970-luvun koulu-uudistuksen tavoitteita ja toteutumia

Reijo Wileniuksen huomioiden valossa

Johdanto

Peruskoulu-uudistus toteutettiin Suomessa 1970-luvulla. Monet arvostelijat epäilivät uudistusta, jonka puolesta esitetyt perustelut ja innokkaimmat puuhamiehet näyttivät tulevan poliittisesti vasemmalta. Vastaavia uudistusvirtauksia oli muuallakin Pohjoismaissa, mutta Suomessa historialliset seikat sekä aikalaisten poliittisten toimijoiden ja kulttuuriväen erityissuhteet Neuvostoliittoon olivat antaneet kaikelle vasemmistolaiselle pyrkimykselle korruptoituneen leiman.

Peruskouluun siirryttiin asteittain 1972-1977. Professori Reijo Wilenius kirjoitti vuonna 1972 kirjan ”Tietoisuus ja yhteiskunta” sekä vuonna 1978 kirjan ”Kasvatuksen ehdot, Kasvatusfilosofian luonnos.” Noissa kirjoissaan Wilenius esittää kasvatusfilosofista kritiikkiä, joka varsinkin jälkimmäisessä näyttää osuvan jopa tarkoituksella myös koulu-uudistuksen mukana tulleita ilmiöitä vastaan. Sellaisia olivat kasvatusteorian vahva, käytännön opetustietoa syrjäyttävä ote kasvatukseen, keskusjohtoisuuden vahvistuminen kulujen itsenäisyyden kustannuksella ja tietyn yhteiskuntanäkemyksen yksipuolinen vaikutus.

Seuraavassa tarkastellaan aihetta, keskittyen pääasiassa jälkimmäiseen mainituista Wileniuksen kirjoista ja viitaten myös pariin kolmeen hänen ajatuksiaan sivuvaan lähteeseen.

1. Koulu-uudistus joka näytti nielaisseen kamelin

Kasvatuksen ehtoja käsittelevän kirjansa ensimmäisessä luvussa Reijo Wilenius sanoo kasvatustilanteesta, että sen tulee olla aristotelisessä mielessä käytännöllistä, käytäntöä palvelevaa tietoa. Näin ei tuona aikana näyttänyt olevan, koska hän jatkaa:

Työni taustalla on paljolti kasvatuskäytännössä saavutettu karvas kokemus, että tällä hetkellä kasvu musertuu manipulatiivisen kasvatuksen alle ja kasvatus manipulatiivisen hallinnon alle” (1978, 9)

Tuon vuosikymmenen uudistukset eivät siis näyttäneet johtaneen selkeästi siihen suuntaan, kuin niitä ajavista puheenvuoroista olisi voinut päätellä. Eräs tuollainen puheenvuoro, jonka Wileniuskin mainitsi, vaikka ei sitä lainannut oli Yrjö Engeströmin 1970 ilmestynyt kirja: ”Koulutus luokkayhteiskunnassa” Engeström, joka korosti koulu olevan yhteiskunnallisen vallankäytön väline, arvosteli Suomen silloista koulutusjärjestelmää. Hän näki ylioppilaskuntien vallan, erityisesti niiden taloudellisen vallan näennäisdemokratiana; samoin tavan, millä ylioppilaat otettiin mukaan korkeakoulun varsinaisiin hallintoelimiin. Engeström näytti myös puolustavan koulujen itsenäisyyttä:

”Olennaista koulun sisäisessä vallankäytössä on opetuksen suunnitteluun liittyvä valta. Koulujen vähäisen itsenäisyyden vuoksi tällaista suunnittelua tapahtuu ensinnäkin sängen vähän, toiseksi nimenomaan tältä osin valta on kouluissa erittäin harvojen käsiin keskittyntä” (1970, 222).

Engeström yhtyi Patricia Cayo Sextonin 1967 esittämään näkemykseen, että ”koulut muistuttavat läheisemmin yksityisen talouselämän, kuin poliittisen, julkisen vallan valtajärjestelmää.” Korjausta tähän tilanteeseen Engeström odotti mm. Kouludemokratiatyöryhmän esityksestä 1970, jonka hän ennakoiki ehtivän lainsäädäntökäsittelyyn seuraavan vuoden alkuun mennessä. (Engeström 1970, 222-223.)

Reijo Wilenius kuvaa vuonna 1972 julkaisemassaan kirjassa ”Tietoisuus ja yhteiskunta” tilannetta osin ainakin näennäisesti Engeströmin ajatuksien suuntaisesti, mainiten hänen kirjansakin, jota arvioi yhdellä sanalla: ”kaunopuheinen”. Wilenius kirjoittaa: ”Koululaitos on saatettu yhä tarkempaan valtion (näennäisesti kunnan) korkeimpien päättävien elinten

valvontaan.” Eräänä seurauksena tästä oli hänen mukaansa hallitsevien valitseman kulttuuri- ja sosiaalisen perinnön passiivinen omaksuminen ja ”passiivinen tietojen omaksuminen” sinänsäkin. (1972, 57.) Kun Wilenius varoittaa: ”On vaarallista jos yhteiskunnallinen tiedostaminen muuttuu jonkin instituution tai ryhmän monopoliksi” (98), kritiikki selvästi osuu jo niihin poliittisiin pyrkimyksiin, jotka koulu-uudistuksen yhteydessä näyttivät olevan määrääviä. Hän toteaa sosiaalisen ja poliittisen keskustelun sisällön Suomessakin muodostuvan puolueideologioista, joiden perusteet ovat klassisen liberalismiin, marxismiin ja populismiin päivistä pysyneet suhteellisesti muuttumattomina. Ajattelun uusiutuminen ei hänen mielestään ole seurannut yhteiskunnallisten tosiasioiden uusiutumista. Nämä yhteiskunnalliset muutokset käsitteellistetään yleensä vasta ”vaiheessa, jossa epäedullisen muutoksen pysäyttäminen on mahdotonta ja sen käytännöllinen hallitseminen vaikeata.” (Wilenius 1972, 21.)

Näyttää siltä, että Wilenius vuonna 1972 ei ollut pelkästään mielissään käynnissä olevista, kouluunkin kohdistuvista uudistuksista, mutta esitti kyseenalaistuksensa varovaisesti ja osin epäsuorasti vielä tuossa vaiheessa. Kun peruskouluun Suomessa oli siirrytty ja uudistus oli toteutuneena kenen tahansa tarkasteltavissa, Wilenius 1978 pystyi arvostelemaan epäkohtia avoimemmin.

Engeström oli nähnyt koulutuksen sisältöön vaikuttavina vastakkain yksityisen talouselämän ja julkisen vallan. Wilenius sen sijaan painottaa aivan erilaista vastakohtaisuutta vaatien, että: tiedon ja vallan liiton sijasta tulisi kasvatustieteessä toteutua tiedon ja työn liitto, eli kasvatustieteen pitäisi ensisijassa sitoutua kasvatuksen perustason käytäntöön. (1978, 41). Tuo eroavaisuus vastakohtien asettamisessa on itsessäänkin hyvin vastakohtainen. Uudistusta ajaneet näyttivät hyväksyvän manipulatiivisen kasvatusjärjestelmän vallankäytön välineenä, kunhan se vain oli ylhäältä ohjattu ja tiukasti keskusjohtoinen. Jos tuossa linjassa nähdään vain realismi raadollisuudessaan, Wileniuksen edustama käytännön kasvatustyön itsenäistä luonnetta korostava linja näyttää kaikessa pragmatismissaan idealistiselta.

2. Kasvatus oppii käytännöstään

Kasvatuksen perustasolla syntyy sellaista, kasvatustapahtumaa koskevaa tietoa, sekä työkokemuksessa karttuvaa taitoa, joita ei voi korvata muualla syntyneellä tiedolla ja taidolla.

2.1. Käytäntö kasvatustiedon perustasona

Kasvatustieto kasvattajan tietona on Wileniuksen mukaan käytännöllistä taitoa. Hän näkee tiedon pyrkineen irtaantumaan toiminnasta antiikin jälkeisessä länsimaisessa tiedonkehityksessä, ja viittaa Rousseau'n varhaiskirjoituksissa esitettyyn kritiikkiin tietämisen ja tekemisen toisistaan etäännyttämisestä vastaan. (Wilenius 1978, 26.)

Puoli vuosisataa ennen Wileniuksen kirjan ilmestymistä John Dewey kuvasi samaa ilmiötä:

Kun älyllisesti suuntautunut luokka oli syntynyt [---] sen jäsenet ryhtyivät pyhittämään omaa tehtäväänsä. [---] Niin sitten muodostui ideaalinen käsitys tiedollisesta varmuudesta ja totuudesta, jolla ei ollut mitään yhteyttä käytäntöön [---] Oppi vahvisti käytännössä riippuvuutta auktoriteeteista ja dogmeista [---].” (Devey 1929/1999, 41-42.)

Riippumatta siitä, miten kattavasti pätevästä tieteen suhteen olisi pidettävä Deweyn arvostelua siitä, että ”perinteiset teoriat pitävät kaikkea reflektiivistä tietoa tunnistamisena, joka palautuu aikaisempaan varmempaan tietoon” (1999, 161), arvostelu näyttäisi aiheelliselta ’perinteisen teorian’ kasvattajan tietoon soveltamisen suhteen. Wilenius (1978, 27) nostaa arvoonsa kasvattajan tietoisuuden kasvatustiedon perustasona.

Jo 1960-luvulla peruskoulun tekijöillä oli Wileniuksen mukaan käsitys, että olisi olemassa jokin ainoa oikea tieteellinen pedagogiikka. Hän näkee tuon käsityksen padonneen kasvatustiedon ja –käytännön kehityksen Suomessa kohtalokkaalla tavalla. (1978, 30.) Myös koulutuspolitiikan tavoitteet säädettiin vuoden 1971 koulutuskomitean toimeksiannossa johdettavaksi yhteiskuntapolitiikan tavoitteista. (39.)

2.2. Kasvatustyö erityisenä taidon lajina

Kun kasvatuksessa oli siirrytty pitämään kasvatustiedon lähdettä käytännön sijasta teoriaa tuottavan kasvatusopin ja keskusjohdon sanelun taholla, myös ammattitaito osittain näytti joutuvan syrjäytetyksi. Wileniuksen mukaan kuitenkin vain opettajalla voi olla se toiminnallinen mielikuvitus jota kasvatustyön yksittäisissä tilanteissa jatkuvasti tarvitaan. Tuota kykyä hän pitää ”eräässä mielessä taiteellisenä kykynä.” (Wilenius 1978, 24.) Käsitys näyttää vastaavan William Jamesin esittämää:

Sielutiede on tiede, opettaminen on taide, ja tieteethän eivät koskaan synnytä taiteita. Siihen tarvitaan kekseliästä, välittävää henkeä, joka omintakeisesti soveltaa käytäntöön tieteen tulokset (James 1926, 8).

Vaikka Jamesin lauseeseen sielutieteen tilalle sijoitetaan kasvatustiede, tieteen ja taiteen suhde ei siinä muutu. Wileniuksen sanoin ”todellisuuden tieteellisen tiedostamisen tulee tässä yhtyä todellisuuden taiteelliseen tajuamiseen” (1978, 23). Sana taide pitäneessä tässä käsittää enemmän sanasta taito johdettuna, kuin nykyisen taidekulttuurin ilmiömaailmasta, niiden todellisuussuhteen erilaisesta luonteesta johtuen. Sana ammattitaito saattaisikin olla parempi ilmaus, koska se kehittyy taituruudeksi vasta käytännön kokemuksen myötä. Jaakko Hintikkaan viitaten Wilenius painottaa kasvatuksessa niiden havaintojen merkitystä, joita opettaja tekee konkreettisista yksilöistä ja ryhmistä, ymmärtääkseen näitä opettajana. Tällaisen tiedostamisen harjoittaminen laiminlyötiin Wileniuksen mukaan ajan opettajakoulutuksessa. (33.) ”Kasvattaja vaikuttaa enemmän sillä mitä hän on kuin sillä mitä hän tekee” (19). Niinpä ”kasvatustieteen tulee ensisijassa palvella kasvattajan tietoisuuden [---] kehitystä” (40). Wilenius toteaa, ettei mikään tieteellinen koulutus voi antaa kykyä sellaiseen välittömään todellisuuden tajuamiseen, rikkaaseen todellisuuden kokemiseen, mitä hän nimittää kasvatustoiminnan taiteelliseksi elementiksi. (37.) Hyvin kaukana tästä on vallitseva ihanne, että opettaja on vain virkamääräyksiä toteuttava pikkuvirkamies (70). Wileniuksen mukaan opettajille on peruskoulu-uudistuksessa korostettu heidän virkamiesolemustaan (1978, 77).

3. Vieraantuminen kasvatuksen helmasyntinä

Vieraantuneisuus näyttää sopivan yhteiseksi nimittäjäksi Wileniuksen arvostelemille ilmiöille uudistetussakin koulutuksessa. Se näkyi mm. tiedon vieraantumisenä perusteistaan kasvatuksessa, teorian etäännyttämisenä kasvatustyön käytännöstä opettajainkoulutuksessa ja ulkokohtaisten kriteerien soveltamisena oppimistulosten mittaamiseen. Myös hallinto oli etäännyttänyt hallitsemansa työn tuntemuksesta.

3.1. Ryöstöviljelyn ilmiöitä

Wilenius kuvaa sanalla ryöstöviljely vallinnutta kasvatustapaa, joka pyrki kaikin keinoin kasvun kiihdyttämiseen, akseleraatioon. Siinä jätettiin hänen mielestään huomiotta inhimillisen kasvun merkittävä piirre, retardaatio eli hitaus, sille niin ikään ominainen monitasoisuus ja Erik Ahlmanin esiintuoma tasapainoinen monipuolisuus. Se seikka, että kasvatettavan olisi tultava tietoisiksi kasvatustapahtumasta, sen tarkoituksista ja ehdoista, syvennettävä itsetietoisuuttaan ja kasvatustapahtuman itsesäätelyä; muututtava tavallaan itseopiskelijaksi, ei kasvatuksessa riittävästi huomioitu. 60-luvulla vallinneesta Summerhill-pedagogiikan muotivirtauksesta oltiin siirrytty vastakkaiseen näkemykseen, jonka mukaan lapsi oli tyhjä taulu, johon ympäristö kirjoittaa. (Wilenius 1978, 15-17,28.)

Kaiken kasvatuksen tulee Wileniuksen mukaan lähteä siitä, että koulutuksen – myös opettajakoulutuksen - kohde itse on tarkoituksellisesti toimiva subjekti, jolla on mahdollisuus opiskelunsa itsesäätelyyn (68). Hänen mukaansa on ristiriitaista ajatella, että epäitsenäisesti toimivat opettajat pystyisivät kasvattamaan itsenäisesti toimivia ihmisiä (70). Puhtaasti intellektuaalinen koulutus näyttää Wileniuksen mukaan aiheuttavan opiskelijoissa suoranaisia pelko- ja ahdistustiloja konkreettisten kasvatustilanteiden suhteen. Opetusharjoittelunkin hän näkee olevan valmiiden toimintamallien kaavamaista soveltamista – temppu- ja reseptitietoa. (73.)

Kasvatuksen tulosten mittaaminen kunkin oppilaan kohdalla on opettajan kasvattajatoiminnan osa. Sen irrottamisen erilliseksi, specialistien suorittamaksi toiminnoksi Wilenius näkee kasvatustoiminnan uusiutuvalla kehityksellä tuhoisana. Ylioppilastutkinnosta on hänen mukaansa tullut melkein kasvatuksen kehityksen hengiltä puristanut peukaloruuvi. (1978, 37.)

3.2. Hallinto

Wilenius luettelee perinteisen kouluhallinnon viisi periaatetta. Ne ovat hierarkkinen alistusperiaate, säännön seuraamisen periaate, hallittavan työn yhtenäisyyden periaate, suurten kouluyksiköiden periaate ja periaate, jonka mukaan niin kasvattajat kuin kasvatettavatkin on irrotettava sosiaalisista yhteyksistään virkavaltaisen kasvatustilanteen piiriin.(1978, 76-79.) Hän kuvaa eduskuntaa ja kunnallisvaltuustoja pelkän leimasimen asemassa kun virkamiehet kouluhallituksessa ja alemmilla hallinnon tasoilla johtavat ja kehittävät koulua. (80.)

Wileniuksen näkemys, että työntekijän on voitava osallistua työtään koskevaan hallintoon ja päätöksentekoon, ei näyttäisi eroavan koulu-uudistuksen takana vaikuttaneen yhteiskunnallisen suuntauksen julkilausutuista periaatteista. Kuitenkin hän totesi, että kasvatustyön ulkopuolinen hallinto nyt pyrki maksimoitumaan, ja tukahduttamaan työn mielekkyyden ja luovuuden. (84.) Koulu-uudistuksen tiimoilta ei siis näytä muutosta parempaan tässä suhteessa tapahtuneen. Wilenius toteaa: ”Kasvatustilanteen nykytilanteelle on ominaista kasvatustason tiukentuva sääntely ylhäältä päin, kasvatustoiminnan yhdensuuntaistaminen ja samankaltaistaminen” (81). Kuvaamansa kehityksen loppupäässä, jonka uskoo jo hämmäyttävän, Wilenius näkee luovan, omaehtoisen kasvatustoiminnan tukahtumisen, koulun koneellistumisen sekä oppilaiden kasvavan vieraantumisen laitostuneessa koulussa. Kouludemokratian, kouluneuvostoineen, joiden niidenkin toimintaa parhailtaan suunniteltiin koordinoitavaksi ylempää käsin, hän näkee vain koululaisten viihtymättömyyden varaventiilinä. ”Voidaan myös kysyä, missä määrin kouludemokratia nykyisessä ’muotodemokraattisessa’ muodossaan todella edistää kasvatustilanteen ehtoja.” (81-82.) Wileniuksen mielestä silloinen kasvatustieteen koulutus ”jota oikean jäsenkirjan ohella käytetään valintaperusteena” ei voi korvata työntekijän tietoa. Siksi virkamiehet olisikin hänen mielestään valittava opettajien keskuudesta ja vain määrääjäksi, ja virkakoneiston muututtava herrasta palvelijaksi. ”Vähin erin on kasvatustoiminnasta vieraantunut preussilainen hallintojärjestelmä purettava” (Wilenius 1978, 85.)

Wileniuksen vaatimukset koulu-uudistuksen tuomassa tilanteessa eivät näytä eroavan luonteeltaan niistä vaatimuksista, joita koulu-uudistajat olivat esittäneet ennen uudistusta.

Osaltaan yhdennäköisyyteen epäilemättä vaikuttaa se, että hän, havaitsemiaan epäkohtia arvostellessaan käyttää tarkoituksellisesti samoja argumentteja ja allegorioita, joita uudistajat olivat toistelleet. Näin hän kärjistäen mutta näköjään aiheellisesti tuo esiin uudistuksen julkilausuttujen perusteiden ja lopputuloksen välisiä ristiriitaisuuksia.

Loppupäätelmä

Reijo Wileniuksen esittämät huomiot 1970-luvun peruskoulu-uudistuksen alkupuolella, 1972 ja varsinkin sen ollessa jo toteutuneena 1978, näyttävät osoittavan, että uudistusliikkeen arvostelu vanhaa järjestelmää kohtaan oli ollut paljolti aiheellista, mutta sen sijaan, että uudistus olisi poistanut arvostelemansa ongelmat, se oli hyvin merkittävää osaa niistä vain syventänyt.

Wileniuksen esittämien kasvatustajien ongelmien eräs yhteinen nimittäjä voisi olla vieraantuminen. Kun uudistajat olivat arvostelleet sitä, että kasvatettavat eivät opi omaksumiensa asioiden syy-yhteyksiä ja perusteita, niin uudistetussa opetuksessa ideologinen valmiiden totuuksien aines näytti olevan entistäkin eksplisiittisemmin ja yksipuolisemmin edustettuna. Wileniuksen kuvaus ryöstöviljelystä kasvatuksessa, perusteistaan vieraantuneen tietotulvan muodossa näytti niin ikään kuvaavan uutta peruskoulua. Kun uudistajat olivat vaatineet lisättäväksi työn perustason ja koulukohtaista autonomiaa, uudistettu peruskoulu käsittikin opettajat vain keskusjohdon ohjeistusta noudattaviksi pikkuvirkamiehiksi. Opetusaineen sisällöllinen painoarvo ja opetuksen uudistuvasta, vieraantuvasta teoriasta johdettu temppepedagogiikka syrjäyttivät käytännön ammattitaidon ja uhkasivat pysäyttää sen yleisen kehityksen. Kunnallisten koulujen opetus alistettiin sisällöltään kouluhallituksen määräysvaltaan. Uudistusliikkeen ankara ja kohtuuton kritiikki vanhaa koulua kohtaan näytti joissakin kohdin jopa osuvammin kuvaavan uutta koulua.

Tällaiselta vaikutelmalta ei voi välttyä Wileniuksen esityksen perusteella. On kuitenkin otettava huomioon tarkastellun aineiston esittämisen ajankohta, luonne ja tarkoitus. Peruskoulu-uudistuksen ajankohtaista tarpeellisuutta sinänsä kiistämättä Wilenius näyttää kärjistäenkin tuoneen esille epäkohtia, joiden osoittaminen saattoi tuntua välttämättömältä. Erityisesti se varmasti tuntui välttämättömältä, jos oli tarvetta osoittaa uudistuksen

puuhaajien perimmäisiä tarkoituksia luotailleiden arvostelijoiden ennakoimien uhkien toteutuneen.

Yrittäen edetä askeleen Wileniuksen tarkastellusta esityksestä, voisi päätellä, että kuvauksen kohteena ollut vaihe koulun historiassa on omiaan vahvistamaan käsitystä, että vieraantuminen ja vieraannuttaminen on koulun ominaispiirre, jota mikään sen piirissä toteutettu uudistus ei voi tosiasiallisesti halutakaan poistaa.

Kausaalisuus lepotilana energiatasolla

Johdanto

Teoksensa ”Puhtaan järjen kritiikki” saaman ymmärtämättömän vastaanoton vuoksi Immanuel Kant julkaisi vuonna 1783 kirjan Prolegomena. Sen hän tarkoitti edelliselle eräänlaiseksi selittäväksi johdannoksi. Kant esitti sen kuitenkin myös johdannoksi mihin tahansa metafysiikkaan, joka vastaisuudessa voi käydä tieteestä. Teos käsittelee puhtaan matematiikan, puhtaan luonnontieteen ja metafysiikan ylipäänsä mahdollisuutta. Se kopernikaaninen kumous, jonka Kantin katsotaan filosofian alueella tehneen, näyttäytyy myös Prolegomenassa ihmisymmärryksen nousemisena kokemusta määräävään asemaan, aistien välittäessä oikeastaan vain itsessään mitänsanomaton dataa.

David Hume oli julkaissut vuonna 1748 tutkimuksen inhimillisestä ymmärryksestä, osoittaen siinä, ettemme voi järjellä mitenkään oivaltaa kausaalisuuden mahdollisuutta. Kant katsoi ratkaisseensa Humen ongelman osoittamalla kausaliteetin ihmisen ymmärryksen ominaisuudeksi a priori. Kantin jälkeen tieteen uudet oletukset näyttävät mahdollistavan hänen ja Humen käsittelemän ongelman tarkastelemisen uudessa kontekstissa. Pyrkimättä varsinaisesti kumoamaan Kantin käsityksiä, irrotetaan seuraavassa ajatusleikissä syy ja vaikutus havaituista ilmiöistä, ja esitetään tapa osoittaa maailman tapahtumat tavanomaisessa kausaalisuusmielessä näennäisiksi. Kun ne palautetaan oletettuun, energiatasolla vallitsevaan lepotilaan, Humen ongelmaksi jää ymmärtää vain pysyvyys lepotilana sinänsä

Lyhyessä esseessä jäävät syntyneet ajatukset kehittelyn ja perustelun osalta epäkypsiksi. Fysiikan alaan perehtymättömyys jättää niille vain viitteellisen luonteen.

1. Kausaalisuus ympäristön tuotteena aivoissa

Riippumatta siitä, mitä esim. Einsteinin esittämästä massan suhteesta nopeuteen voitaisiin johtaa, oletetaan seuraavassa liike suhteelliseksi. Tuo oletamus näyttää nimittäin omaavan selitysvoimaa sillä alueella, johon sitä tässä sovelletaan.

Aivot oletetaan seuraavassa elimeksi, joka rekisteröi, muovaa ja järjestelee aistien kautta saapuvaa dataa omalla erityisellä tavallaan. Niiden oletetaan myös muovautuvan ja kehittyvän vastaanottamansa materiaalin ehdoilla.

Tunkeutumatta muutoksen ja muuttumattomuuden käsitteellisen synnyn ja fysikaalisen perussuhteen selittämisen alueelle, voidaan todeta, että aistimusympäristössä erottuvien, tajunnalle merkittävien yksittäisten kohteiden suhteen pisimpiä ajanjaksoja ovat ne, joissa kohteen koetaan pysyvän muuttumattomana. Objektia koskevan tapahtumattomuuden jakson keston käsite näyttää syntyvän rinnakkaisten muiden objektien havaittujen tapahtumien sarjan kontrastina, ja keston määrä on suhteessa niiden tapahtumien lukumäärään (esim. sydämen syke). Tässä ei kuitenkaan varsinaisesti paneuduta aikaan tai Kantin käsitykseen siitä puhtaana aistimellisuuden alkeiskäsitteenä (2005, 140).

Muuttumattomuuden tilan ollessa siis muutostilaa olennaisesti yleisempi valtaosassa yksittäisistä havaintokentän kohteista, aivot näyttäisivät voineen muotoutua pitämään muuttumattomuutta oletustilana. Muuttumattomuuden esisijainen oletus voi tietysti olla jo alkuperäisrakenteellinenkin aivojen ominaisuus ja muutoksen kokemuksen määrittäjä niissä. Kummassakin tapauksessa muuttumattomuuden ensisijaisuuden oletus koskee kaikkia liiketiloja, ei pelkästään tarkkailijan suhteen paikallaan pysymiseksi nimitettyä liiketilaa. Liiketilan muuttumattomuuden oletus näyttää olevan yhtä, kuin kausaalisuuden oletus. Näin käsitettynä kausaalisuus olisi aika-avaruudellisen aine-energia-ympäristön dynaamiseen muotoon sopeutuma aivoissa.

2. Energian olettama

Näyttää siltä, että järjen toiminta aivoissa onkin jatkuvaa pyrkimystä selittää muutoksia pysyvillä; nähdä tapahtumien taustalla pysyvyyksien, eli kausaalisuuden todellisuus. Myös teoria energiasta juontuisi silloin tästä tavoitteesta. Se biljardipallon nopeuden muutos, joka havaitaan sen pysähtymisenä, kun se törmää toiseen samanlaiseen palloon

biljardipöydällä, vastaa tuon toisen pallon nopeuden muutosta, sen lähtiessä törmäyksen voimasta liikkeelle. Kant näkee tämän ilmiön tulkinnan synteettisenä:

”Oivallan siis täysin, että syyn käsite on kokemuksen pelkkään muotoon välttämättä kuuluva käsite ja että sen mahdollisuus on havaintojen synteettistä yhdistämistä yhteen tajuntaan ylipäänsä” (2005, 123).

Aivot - jotka ainakin Parmenideesta alkaen julkilausutustikin näyttävät omanneet tietoisien tai tiedostamattoman pyrkimyksen selittää muutos pysyvällä - ovat tieteessä tuottaneet muuttuvia liiketiloja esittävien pallojen ilmiön taustalle edellä muuttumatonta liiketilaa edustavaksi esitetyn energian ehkäpä seuraavan tapaisella olettamalla: Energian kulku biljardipöydän yli ei edusta muutosta, vaan lepotilaa, jonka vain pallot vääristävät liikkeen muutosten näytelmäksi. Energiaerä on tässä päättymättömällä matkallaan pelaajan ja pallojen liikkeen kautta muiksi muodoikseen, lopulta lämpöenergiaksi muuntuneena matkaansa häiriintymättä jatkaen. Sen liike on kuitenkin liikettä vain pelipöydän ja sen ääressä olevien kannalta. Yhtä hyvin voidaan siis ajatella tuon energian olevan ikuisessa levossaan. Pallojen liike vain ilmensi tuon itsessään liikkumattoman energiaerän suunnan suhdetta muiden vastaavien energiaerien liikesuuntiin ajassa ja paikassa, jossa niitä rekisteröitiin. Nimenomaan suunta ajatellaan tässä energiaerän kvalifikaatioksi, ottaen kuitenkin huomioon, että suunta on suhde, ei ominaisuus. Kun Hume kysyy: ”Eikö ensimmäinen pallo voisi palata suoraa rataa takaisin [---]?” (1748/1938, 63), hänelle voi vastata ”ei”, vedoten tuohon mystiseen lepotilan suuntaan, fysiikan ja matematiikan metodein pallojen käyttäytymisen siitä johtaen.

Energian ajatellaan tekevän työtä. Työn käsitteeseen näyttää kuitenkin sisältyvän sekavuutta, koska siihen liitetään yleensä energian kulumisen mielle. Kulumista ei biljardipöytäamme kautta kulkeneen energian suhteen kuitenkaan lainkaan tapahtunut.

3. Kausaalisuus on ilmiöiden näennäinen suhde

Jos energia nollasummaisine näennäistapahtumineen otetaan ilmiöiden ymmärtämisen lähtöoletukseksi, kausaalisuhteet muuttuvat energiajatkumoiden analyttisesti eriteltäviksi olennaisiksi osiksi ja tapahtumat menettävät itsensä, ilmentäen vain energiaerien

keskinäisiä suhteita ajassa ja paikassa. Tapahtuman ominaisuus on vain ei-tapahtuvien suhde kuvautuneena. Kausaalisuuden kokemuksessa ei näin olekaan kysymys Kantin sanojen mukaisesta ”havaintojen synteettisestä yhdistämisestä samaan tajuntaan”, vaan niiden analyyttisestä erittelystä samasta tajunnan olettamasta asiointilasta. Sellaista asiointilaa kuvaa energian teoria. Vaikka onkin totta Humen toteamus, että ”ne erikoiset voimat, jotka aikaansaavat kaikki luonnon toimitukset, eivät koskaan aisteille näyntyädy” (1938, 76), niitä voidaan teoreettisesti yrittää kuvantaa. Tätä kuvaannosta ei tarvitse nähdä ristiriidassa Kantin esityksen kanssa, jos teoria energiasta on syntynyt sen sallimalla tavalla, havaintojen yhdistämisen tietä. Energiaa laskennallisena suureena voi silti ajatella koskevan sen, mitä Kant sanoo puhtaasta matematiikasta:

”Siihen liittyy läpikotaisin apodiktinen varmuus, toisin sanoen absoluuttinen välttämättömyys; se ei siis perustu millekään kokemusperusteille vaan on järjen puhdas tuote ja päälle päätteeksi läpikotaisin synteettistä” (2005, 74).

Järki on Kantin mukaan ideoiden perusta. Ideat ovat ”välttämättömiä käsitteitä, joiden kohdetta ei silti voida antaa missään kokemuksessa” (148). Järjen ideoiden ja kokemuksia aistimuksista muodostavan ymmärryksen raja ei ehkä kuitenkaan ole niin selkeä, kuin millaisena se Kantin Prolegomenaa lukevalle saattaa näyttäytyä.

Kant ilmoittaa ratkaisseensa Humen ongelman antamalla ymmärryskäsitteille apriorisen alkuperän. Luonnonlaitkaan eivät hänen mukaansa johdu kokemuksesta, vaan kokemus niistä. (124.). Ne ovat siis ymmärryksen valmius jo ennen kokemusta. Kun Hume pitää jonkin toiminnan toistumisen havaitsemista tottumuksen aiheuttajana (77), hän jo ”aiheuttaja” sanaa käyttäessään soveltaa itse samaa taipumusta ja tulee osoittaneeksi sen välttämättömyyden järjellisyydelle. Mm. Gadamer mainitsee toistettavuuden vaatimuksen tieteessä varmuuden hakemisena (2005, 17). Humen käsitystä sinänsä ei tarvitse kumota, vaan pikemminkin ymmärtää tottumus tieteen varmuus-olettaman perustuksena. Jos Kantin ratkaisu Humen ongelmaan on vain se, että hän hyväksyy tuon tottumuksen järjessä a priori esiintyvänä ymmärryskäsitteenä, ei se näyttäisi tuovan mitään uutta Humen teoriaan.

Emme toki näe biljardipöydällä energiaa, vaan palloja. Havaitsemme niiden suhteelliset liikkeet. Ehkä teoria energiasta on johdettu vain siitä, mitä se kykenee selittämään, kumotessaan syyn ja seurauksen erillisyyden energioiden liikesuhteen ykseydessä. Näin monimutkainen selittyy yksinkertaisella ja liike palautuu levossa olevaan. On joka

tapauksessa johdonmukaista ajatella sananmukaisesti, että se mikä nähdään, on näennäistä. Myös Kant kirjoittaa: ”Jos aistimaailman kohteita pidettäisiin itse olioina sinänsä ja [---] luonnonlakeja itse olioiden sinänsä lakeina, niin ristiriita olisi lopullinen” (2005, 171).

Kausaliteettia koskeva kysymys on nyt muuntunut kysymykseksi, ’mistä syystä’ energia on jakautunut erisuuntaisiksi eriksi, jotka itsessään liikkumattomina (liike on suhteellista) tuolla erisuuntaisuudella määrittävät tapahtumien näytelmän aineellisuuden näyttämöllä. Siihen ei kuitenkaan tässä etsitä vastausta.

Yhteenveto

Kantin Prolegomenassa puolustamaa käsitystä kokemusmaailmasta sisäisenä ymmärryksemme tuotteena aistimusten virikkeiden vaikutuskentässä ei riitautu tässä esitetyn edellyttämä oletus, että järki, jota Kant kuvaa ideoiden tuottajaksi, voi antaa ymmärrykselle maailmankuvan, jolle ymmärrys saa vahvistuksen havainnoista.

Kant, joka ratkaisee Humen ongelman omalla tavallaan, yhtyy Humen väittämään, ettemme voi järjellä mitenkään oivaltaa kausaalisuuden mahdollisuutta. Kuitenkin juuri järjen oivallus, kuten idea energiasta, tarjoaa kausaalisuudelle selitysmallin, jonka valossa kausaalisuuden näyttämö, perättäisten tapahtumien ilmiömaailma osoittautuu näennäiseksi. Kausaalisuuden ongelma palautuu siinä pysyvän tilan pysyvyyden (pysyvyyden sinänsä toisaalta ja tilan itsessään toisaalta, niitä tietoisesti erittelemättä) selittämisen ja ennustamisen ongelmaksi. Humen ongelman kantavuutta tai kantamattomuutta osoittaa sekin, että uskomus aineen ja energian häviämättömyydestä koskee olennaista pysyvyyden ilmiötä. Ellei järjellä voi käsittää pysyvyyttä, sitä pahempi järjelle.

Tässä esseessä esitetty havainnekuva kausaalisuuden luonteesta oli seuraava: Pysyvän, kulumattoman, häviämättömän energian erisuunnassa suhteessa toisiinsa etenevien, itsessään lepäävien erien kohtaannoissa esiintyvät ilmiöt aineen näyttämöllä ovat vain erisuuntaisten pysyvyyksien keskinäisten suhteiden ilmauksia niitä rekisteröivässä merkkiaineessa.

Kaiken kaikkiaan siis päädyttiin laajentamaan maailma Kantin ymmärryksen aistimuksien vaikutuksessa luomaa kokemusta ulommaksi kantilaisen järjen idean laajempaan maailmaan, jonka vahvistaa tuo kokemus havaintoineen. Noin ilmaistuna tässä näytetäänkin pysytyn jokseenkin Kantin asettamien reunaehtojen rajoissa.

Järki materian ominaisuutena

Johdanto

Immanuel Kant kiistää kirjassaan ”Prolegomena” ymmärrykseltä kyvyn perustella omia periaatteitaan. Luonnonlakien hän uskoo tulevan tuosta samasta ymmärryksestä. Kantin käsitystä ei voi kumota, mutta voidaan tutkia, olisiko vastaesimerkkikään kumottavissa. Tässä yritetään esittää sellainen kuvaamalla luonnonlakia materian rakenteesta johdettuna a posteriori ja järkeä sen järjestyksen ilmauksena, joka materian rakenteissa määrittyy sen jakamattomien osien muodoista.

Se prosessi, missä ymmärrys yhdistää apriorisena pidetyn rakenteensa vastaanottamaansa dataan, muodostaen tietoa kohteista uusien tulkintojensa pohjaksi, näyttää sisältävän hermeneuttisen kehän lisäksi myös sellaista kehämäisyyttä, joka voi kertaannuttaa ja kumuloida mahdollista epäkorrektia (esim. ei-järjellisistä lähteistämme kumpuavaa) ainesta. Jos tuon ymmärryksen noin kehittyvänä ajatellaan kantilaisittain omaavan tiedon perustavan kriteerin a priori, jätetään mahdollisuus epäillä muodostettua tietoa. Näin ollen saattaakin olla hyvä tehdä jonkin seikan alkuperusteisiin tunkeutumisen yrityksiä joskus myös mahdollisimman vähäisin tiedollisin eväin.

Kun seuraavassa uskalletaan niin tehdä – Kantin määrittelemän ymmärryksen tai järjen palauttamiseksi kohteeseensa – erityisesti fysiikan ja kehitysopin teorioihin perehtymättömyys tietenkin saattaa tehdä esityksestä kehnon.

Ensimmäisessä luvussa tarkastellaan ensin ymmärryksen kantilaista käsitettä, toiseksi empiirisen lain johtamisen selitys tieteessä rinnastetaan kantilaiseen luonnonlain syntyyn ja verrataan näitä alistavan lain käsitteeseen. Toisessa luvussa luonnon kaikki dualistinen tulkinta - kuten sen jakautuminen lakiin ja noudattajaan, järkeen ja sen kohteeseen – kyseenalaistetaan, tarkastelemalla ensin alkuräjähdysteoriaa ja sitten luonnonvalinnan käsitettä. Yritetään osoittaa fysiikan inhimillistämistä mm. psykologisin termein

aiheutunut sekaannus kehityksen yleisissä tulkinnoissa. Loppupäätelmä tiivistää lyhyesti vain olennaisen.

1. Järki – konstruktori vai rekonstruktoija?

Ihmisjärkenä ja ymmärryksenä tunnettu ilmiö lähestyy empiriaa sen ilmiöiden lainomaisuuksien kautta. Kant on sitä mieltä, että nuo lait ovat ymmärryksen omia ominaisuuksia. Ennen vastaesimerkin esittämistä on tarkasteltava ymmärrystä ja lakia.

1.1. Ymmärrys ja tieto

Sikäli, kuin kokemuksista rakennetaan ymmärryksen kompleksisia kohteita, kokonaiskäsitteitä ja yleistyksiä, rakentajana on ymmärrys itse. Jos ymmärrys on sekä kokemuksen tuottaja, että kokemukseen perustava päättelijä, se toimii kehässä. Näyttää kuitenkin mahdottomalta kumota Kantin käsitystä, että esineet avaruudessa eivät ole olioita sinänsä, vaan aistimellisen havainnointimme mielteitä. (Kant 2005, 86.) Nämä eivät siis voi koskaan sisältää mitään muuta kuin sen, mitä geometria niistä säättää (85). Niinpä havaitsemamme kappaleet voivat olla vain ajatuksissamme. Mutta päinvastoin kuin Berkeley (1685-1753), joka ajattelee, että kappaleiden olemassaolo on vain havaittuna tai tiedettyä olemista (Berman 1997/2000, 31), Kant uskoo niitä aiheuttavien olioiden olevan ulkopuolellamme. Emme vain tiedä millaisia nämä ovat. (2005, 87.) Kant kirjoittaa:

”Kokemusarvostelmat [---] vaativat aina aistimellisen havainnoinnin mielteiden ohella vielä erityisiä ymmärryksessä alun perin tuotettuja käsitteitä, jotka nimenomaan tekevät kokemusarvostelmasta objektiivisesti pätevän” (102).

Kantin tässä edellyttämät ”ymmärryksessä alun perin tuotetut käsitteet” näyttäisivät olevan ymmärryksen puhdasta alkuperäisrakennetta. Näin ollen ymmärrys ja järki toimivat sellaisinaan metafysiikan pohjana, ”puhtaasta ymmärryksestä ja puhtaasta järjestä” lähtevänä tietona (52). Mutta jos ymmärrys on tietoa ennen kohdetta, kyseessä on ”tieto” siinä alkuperäismuodossa, johon suhteuttamalla se myös aistien välittämän datan tiedoksi

määrittää. Joka tapauksessa ymmärrys ja tieto näyttävät liittymäkohdassaan kietoutuvan vyyhdeksi, josta lankojen päitä on vaikea löytää. Ymmärryksen suhde kohteeseensa vastaa luonnonlain suhdetta luontoon. Kant kirjoittaa:

”En tarkoita sitä miten voimme (kokemuksen avulla) oppia tuntemaan luonnon lakeja, sillä eiväthän nämä silloin olisi lakeja a priori, eivätkä antaisi tulokseksi puhdasta luonnontiedettä, vaan tarkoitan sitä, miten kokemuksen mahdollisuuden aprioriset edellytykset samalla ovat niitä lähteitä, joista kaikki yleiset luonnonlait täytyy voida johtaa” (2005, 101)

Ennen kuin käydään tarkastelemaan kokemuksen mahdollisuuden apiorisen lähteen suhdetta luontoon, lienee paikallaan luotailla luonnonlaki-käsitteen kulttuurista taustaa, joka sekin näyttää johtavan Kantin esittämän tyypilliseen prioriteettiin:

1.2. Laki – yleistys vain alistaja?

Valtio säättää lakeja, joita kansalaiset noudattavat. Tästä kulttuurisesta yleistyksestä näyttää juontuvan myös käsitys luonnosta luonnonlakien alistamana. Mutta, kuten järkevästi johdetussa valtiossa lait ovat kansakunnan tapojen ilmaus (Snellman 1842/2001:5, 245) eikä päinvastoin, myös luonnontieteessä empiiriset lait pyritään johtamaan luonnosta. Johtaminen yksittäisten tapahtumien edustavasta joukosta on tuollainen menetelmä. Tieteessä havaintoja yksittäistapauksista kootaan kuitenkin yleensä jo tehdyn olettamuksen koettelemiseksi, eikä päinvastoin (Popper 1995, 40). Tieto käsitteenä pitänee yleisestikin määritellä sellaiseksi, ettei yksittäistapauksien suurimmastakaan joukosta johdu tietoa teorioiden ulkopuolelle. Tulee siis olla edes jokin olettamus, jota vasten uudesta datasta voi erottua tiedon aihioita. Näin kääntyy lain määräytyminen pääläelleen, kuten jo Kant sen käänsi. Yksittäinen tietokin on vielä liitettävä laajempaan yhteyteen: ”Kokemusarvostelmissa täytyy arvostelmien sanoa, mitä kokemukseen ylipäänsä sisältyy, eikä vain mitä sisältyy pelkkään havaintoon, jonka pätevyys on ainoastaan subjektiivista” (Kant 2005, 111).

Kun nyt luonnonlait tulevat tuollaisesta kokemuksesta, ne eivät koske sitä, mistä saamme havaintoja, vaan sitä kokemusta, jonka muodostumisessa ymmärrys käyttää havaintoja.

Vaikka laki alun perin olisi vain ymmärryksen itsensä muoto, tämä tuottaa luonnonlakeja siten, että havainnot johtavat sen löytämään itsestään järjelliset perusteet niille. Tässä ei ole tilaa yrittää kuvata tuota prosessia hermeneutiikan, dialogin tai arvuuttelun metodiikkoina. Luonto johon nuo lait sijoitetaan, on sama, jonka Kant näkee luontona meissä olevien mielteiden kokonaisuutena (133). Tavanomaisen käsityksen mukaan teoriat verifioidaan tai falsifioidaan testaamalla niiden paikkansapitävyyttä meistä riippumattomassa todellisuudessa. Kantin esittämän valossa on pitäydyttävä näkemään tuo toiminta teorian testaamisena kokemuksen alueella.

Kantin suorittamasta kumouksesta huolimatta saattaa edelleen tapahtua niin, että luonnonlait nähdään maailmankaikkeuden ominaisuuksina a priori. Näin universaalinen, absoluuttinen, meille vielä osin tuntematonkin lakikokoelma ulotetaan kaiken olevaisen (Jumalaa ehkä lukuun ottamatta) kattavaksi. Merkille pantavaa on, että tuossa ulottamisessa laki käsitetään yleensä luonnon valtaansa alistavana. Siinä ei enää ole kysymys kokemuksen alisteisuudesta ymmärrykselle, vaan kokemuksesta-riippumattoman maailmankaikkeuden alisteisuudesta metafysiselle luonnonlaille.

Alistavan luonnonlain käsite näyttää, kuten jo todettiin, olevan heijastuma alamaisnäkökulmasta syntyneestä valtiollisen lainsäädännön stereotypiasta. Jos alkuräjähdystä käytetään selitysmallina, on kuitenkin hyväksyttävä, että malli ei voi sisältää mitään luonnonlakia tai muuttia a priori, mihin räjähdys olisi tuotteensa valanut. Tuskinpa siinä itsessäänkään aika-aine-energiana voidaan osoittaa jakoa lainsäätäjään ja lain noudattajaan.

Lausunnollaan, ettei ymmärryksestä ole omien prinssiippiensä perustelijaksi (2005, 43), Kant ei estä sellaisen jossain tasossa yrittämistä, sillä ymmärrystä ei voi hallita. Paitsi alkuräjähdysteorian kontekstissa, järjen kykyä määritellä perusteensa voidaan tarkastella Lamarcin 1800-luvun alussa esittämän ja Charles Darwinin edelleen kehittämän, kehitysoppina tunnetuksi tulleen teorian valossa. Maapallolle, ja elämänä tunnettuun ilmiöön keskittyen tuo teoria kuvaa alkuräjähdyksen suunnalta lähtien maailmankaikkeuden muotoa ajan akselilla.

2. Järki räjähdysen jatkumossa

Antropomorfis-väritteisen maailmanselityksen kyllästävässä kulttuurissa ei varsinkaan tieteen teorioihin ja sen slangiin perehtymättömän ole helppoa selkeästi kuvata luontoa subjektiin ja objektiin, selittäjään ja selitettävään, lakiin ja noudattajaan, järkeen ja sen kohteeseen jakautumattomaksi. Tuollainen kuva kuitenkin yksinkertaistaa ymmärryksen ja järjen johtamista vastoin Kantin olettamusta objektistaan.

2.1. Räjähdyksen järki

Meillä on pakkomielle olettaa alku, ja ongelma selittää se. Kaikki alkamiset, mitkä uskomme empiriassa havainneemme, ovat olleet aine-energia-tasolla vain muutoksia. Ei liene mitään näyttöä siitä, ettei se oletettu tapahtuma, mitä nimitetään alkuräjähdykseksi, olisi niin ikään vain muutos. Ei näytä olevan tieteellistä esittäjä, että ensin ei ollut mitään ja sitten oli jotain, koska se ettei mitään ole olemassa ei ole tieteen, järjen, ymmärryksen, empirian tai yhtään minkään kannalta tosi. Eihän edes väite, että jotain määrättyä ei ole olemassa, koske olematonta, vaan pelkkää virheellistä kuvausta. Lause: ”Ei ole olemassa norsun kokoista hiirtä” koskee olemassa olevaa kielellistä ilmaisua ”norsun kokoinen hiiri”, kiistäen siltä korrespondenssin ulkoisen todellisuuden käytännöllisessä maailmassa vallitsevan asiointilan suhteen. Tässä mielessä lause joka on tosi, koskee olevaa.

Tieteellä ei näyttäisi olevan syytä uhrata koherenssiaan (eli tehdä itsemurhaa) esittämällä tyhjistä syntymisen joulukertomusta. Tuskin tiede siis on niin tehnytään. Alkuräjähdyks ei liioin voi kuvata vain universumin laajenemista. Kokoa koskevat arvostelmat ovat nimittäin tyhjiä, kun niiden kohteena on yksi ainoa universumi. Koon kasvamista ei voi yksiselitteisesti päätellä edes yksikköjen keskinäisen välimatkan kasvusta, sillä se voisi yhtä hyvin johtua yksikköjen (mittayksiköt tietenkin mukaan luettuina) kutistumisesta. Sen sijaan koetaan universumin osien suhteen vallitsevan sellainen kvantitatiivinen yhteismitallisuus ja stabiliteetti, että niitä voi keskenään objektiivisesti vertailla, ja tämä mahdollistaa universumin koon ilmaisun omien osiensä kerrannaisena. Teoria alkuräjähdyksestä vain universumin koon muutosta koskevana olisi kuitenkin tyhjä. Se koskeekin myös rakenteellista muuntumista.

Alkuräjähdyksestä teoriana voi pitää tieteellisenä ainakin niiltä osin, kuin se kuvaa omarakenteisten alkuaineiden muodostumisprosessia. Tuollainen kuvaus täyttää myös periaatteessa Kantin asettaman edellytyksen, että luonnon osat ovat ”mahdollisen

kokemuksen” kohteita (2005, 99). Sanan ”kokemus” tuominen mukaan alkuielmiöön, ja alkuräjähdyksen koko kuva sinänsä, näyttävät olevan omiaan herättämään jopa epäilyksen, josko sittenkin olisi kysymyksessä loppurysäys ja me vain elämme taaksepäin. Ainakin universumin alkuihmaantuminen tuntuu mystisemmältä selitykseltä, kuin jo olemassa olevan aineen romahtaminen pienempään tilaan ja, jos niin halutaan, kumoutuminen kokonaan. Perimmäisiä kysymyksiä esittävälle kumpikaan kuvaus ei ole vastaus. Ne saattavatkin kuulua Kantin määrittelemään hedelmälliseen kuvitteluun, jota kokemus ei kumoa eikä vahvista (2005, 131).

Alun pohtiminen liittyy aikaan. Mahdollisuus matkustaa ajassa edestakaisin vapauttaisi tuosta pohdinnasta. Se muuttaisi niin ajallisen alun-, kuin lopunkin aine-energia-aika-kaikkeudessamme vain sen reunoiksi ajan suunnassa – vastaavanlaisiksi reunoiksi kuin sillä voi olla esim. pituuden, leveyden ja korkeuden suunnissa. Silloin alun ja lopun vaatimus saattaisi sulaa yhteen rajapinnan välttämättömyyden kanssa, jolle löytyy kumoamattomalta näyttävä perustelu. Voipa tuo vaatimus jo pohjimmiltaan ollakin sitä. Näyttää kuitenkin mahdolliselta ja jopa välttämättömältä esittää eräänlainen perunankuorimaveitsikoe, joka todistaisi, ettei rajapintaa olekaan, vaan ”raja” on aina kahden olevan. Tämä johtaisi sellaisen maailmankaikkeuden hyväksymiseen itsestäänselvyytenä, jolla ei ole ulkopintaa, vaan ainoastaan sisäisiä kohteita. Myös alku kumoutuisi.

2.2. Kehityksen synty ja järki

On tietenkin johdonmukaista olettaa, että ymmärryksen on vähintään yhtä mahdotonta löytää omia perusteitaan, kuin kohteensa perusteita. Olettamalla yhteisen synnyn kohteidensa kanssa, se voi kuitenkin tehdä järjen päätelmiä syntynsä suhteen pitäytymättä vain ”askarointiin itsensä parissa”, mikä olisi Kantin mukaan metafysiikan ydintä ja ominaislaatua (2005, 147). Määrittelemällä ympäristönsä kodikseen ja mahdolliseksi syntysijakseen synnyttäjineen, ymmärrys voi valita joko idealistisen tai materialistisen lähestymistavan vyöryttääkseen synn olemassaoloonsa taaksepäin, kuten se pyrkii tekemään kohteidensakin suhteen. Alkuräjähdyksen idealle on rakennettu tieteellinen teoria jonka valossa ymmärrys voi etsiä omaakin perustettaan. Peruste voi löytyä materian

piiristä, kunhan regressiossa pysähdytään ajoissa, eli pysytään rakenteellisen aineen aikakaudella.

Jos alkuräjähdyksellä ei ole selitysvoimaa aine-energian ja luonnonlakien erillisyyden sen kummemmin, kuin aine-energian ja järjenkään erillisyyden suhteen, se ei anna vastausta kysymykseen kumpi erillisyyden osapuolista - esim. järki vai aine - oli ensin. Pikemminkin se kumoaa tuollaisen kysymyksen.

Yleisen tietämyksen valossa näyttää mahdolliselta ajatella aineella olevan rakenne, joka määräytyy sellaisista perusrakenteista, tai -yksiköistä jotka ovat keskinäisen erilaisuuden perusteella jaettavissa lukumäärältään rajalliseen joukkoon keskenään yhtäläisten yksilöiden ryhmiä. Tällaisista rakennuspalikoista muodostuvien aineiden ja olioiden keskinäisen erilaisuuden mahdollisuuksien kirjon maksimilaajuus on palikoiden ominaisuuksista määräytyvä. Lukumäärän merkityksen tarkastelu jääköön tästä esityksestä. Alkuaineiden ilmaannuttua universumin sisäinen homogeenisuus koskee ainakin noita erityisrakenteellisia muotoja. Niiden kehitysjatkomoiden joukko, joista ns. luonnonvalinta eliminoi valtaosan, on siis alun perinkin laadullisesti ja määrällisesti määräytynyt atomiensa sallimissa rajoissa. Kuution muotoisista palikoista ei voi rakentaa palloa. Samoin atomien ominaisuuksiin perustuu universumin aineen järjestys. Järjestys on järki. Näyttää siis mahdolliselta, että järki on materian ominaisuus, erilaisuuksien ja samanlaisuuksien suhteissa.

2.3. Selityksen antropomorfistinen maku

Jokainen alkuräjähdyksen kausaalinen jatkumo on yksinomaan sitä. Sellaisen olemassaolon ”syy” on sama, kuin alkuräjähdyksen ”syy”. Toisin sanoen kyseessä on sama asia. Kausaaliteorian käsitteistöä sovellettaessa voidaan sanoa, että jokainen eriytyneiden jatkumoiden myöhempi keskinäinen suhde on yhteisen alkumääräytymisen tuottama kausaalinen välttämättömyys jota ei voi häivyttää tapahtumahistoriana mielletyn muotorunsauden yksityiskohtien ihmistajuntaa hämäävään paljouteen. Jos luonnonvalinnan sanotaan pysäyttäneen jonkin jatkumon, niin ettei sitä edustavia olioita enää ilmaannu, päättyneen jatkumon päättymisen kausaalisen syyn määrittelyksi ei riitä käsite luonnonvalinta. Jos jonkin jatkumon lakkaamisen ajatellaan johtuvan jostain muusta kuin alkuräjähdyksen jostain jatkumosta, tuo muu tekijä on osoitettava vähintään logiikan

keinoin. Jokainen kausaaliketjusta määräytymätön tekijä on alkutekijä. Jos sellaista ei ole alkuräjähdyksen lisäksi voitu osoittaa, eikä useita absoluuttisen itsenäisiä alkuräjähdyksiä oleteta, luonnonvalintaakaan ei voi osoittaa eri asiaksi kuin alkuräjähdystapahtuma ajallisine muotoineen. Sen sisältämien jatkumoiden teoreettinen erittely ei tee niistä erillisiä, autonomisia, kausaliteetista vapaita.

Jos valinta on toimi, joka kohdistuu valikoimaan, kaikki mitä luonnonvalinnan jälkeen on olemassa, olisi olemassa ilman sitäkin – ja niiden lisäksi kaikki se minkä valinta nyt on eliminoinut. Se seikka, että rajaton kehitys ei kuitenkaan olisi mahtunut maailmaan, ei kumoa valinnan logiikkaa. Logiikka ei liioin hämähäri empirian yksityiskohtien suuren lukumäärän ihmismielessä aiheuttaman hämartyksen mukana. Tässä valinta oletettiin negatiivisena, ja osoitettiin se positiivisena tyhjäksi

Psykologia voitaisiin periaatteessa palauttaa fysiikkaan. Päinvastainen palauttaminen on myös ajateltavissa. Näyttää kuitenkin olevan kohtalokas virhe soveltaa niitä molempia samassa selitysmallissa. Valinta, sattuma, yllätys, laki, onnistuminen, pärjääminen, ansaitseminen jne ovat psykologisia käsitteitä. Niitä on sijoitettu fysiikan ilmiöiden kuvaamiseen, inhimillistämään sitä. Kantin mukaan ei kuitenkaan pitäisi sallia, että ymmärrys haaveilee, kun sen tulisi ajatella (2005, 130). Evoluutiossa nähdään lähes teleologisuuteen viittaavia piirteitä. Valinnan käsite on kehitetty välttämättömyyden synonyymiksi. Sattuma on sijoitettu täyttämään tiedon aukkoja, kumoamaan kausaliteetti joka ei näytä tukevan teoriaa. Aukkojen sattuma näyttää voivan kelvata fysiikankin päätepysäkiä.

Fysiikan ilmiöiden esiintyessä biologiaksi nimitetyssä muodossaan, ne ovat kuitenkin edelleen fysiikkaa, kunnes toisin näytetään. Tuntuu kaiketi turhautavalta palauttaa kaikkien ilmiöiden selitys alkuun, selittämättömään. Ilmiöitä onkin alettu selittää niillä itsellään, johtamalla niiden käyttäytymisestä lainomaisuuksia ja johtamalla käyttäytyminen vuorostaan tuosta laista. Kyseessä on sama metodi, kuin maailmankaikkeuden koon mittaamisessa sillä itsellään. Tähän voisi sovitaa Kantin toteamuksen, että ymmärrys aloittaa harharetkensä hyvin viattoman ja kunnollisen tuntuisesti (131). Edes kysymys ”miksi” ei ole oikea kysymys ihmisen ulkopuolisessa luonnossa.

Jos luonnonlaki on alkuräjähdyksen tuottaman kokonaisilmiön osien yhdenmukaisuuksien luettelo a posteriori, se ei suorita mitään valintoja tai muita inhimillisiä toimintoja. Selityksessä on selityksen makua. Luonnon autonomian kumoava laki voisi määräytyä vain sen ulkopuolelta. Itsessään siinä ei näy lainsäädäntöä luovaa elintä, eikä se noudata sitä mitä se jo itsessään on.

Loppupäätelmä

Kantin mukaan ihminen johtaa kokemuksen ja luonnonlain ymmärryksestään. Vastaavasti Popper osoittaa teorian olevan ennen havaintoja, joilla sitä testataan. Mutta Kantin olettaa ulkoista todellisuutta eivät tuollaiset ymmärrys, laki tai teoria tietenkään kata. Tavanomainen, yleinen ajattelu on olettanut universaalisen luonnonlain, kaiken alistavana.

Edellä on yritetty kyseenalaistaa näyttö luonnon perustavasta jakautumisesta lakiin ja sen noudattajaan, järkeen ja sen kohteeseen tai mihinkään vastaaviin. Varsinkin alistavan lain stereotypia on pyritty osoittamaan inhimilliseksi, kulttuuriseksi. Järki näyttää olevan sama, kuin järjestys materiassa sen perusrakenteiden muotojen tiettyinä kerrannaisina. Jos näin on, inhimillinen järki maailman selittäjänä on niiden samanrakenteisuuden eli samuuden ilmaus. Siinä havaitsijan erillisyyden havaittavasta kumoutuu aistimuksina välittyvien heijasteiden välittämänä tietona järjellisestä vastaavuudesta eli samuudesta. Informaatio on tavallaan erillisyyden harhan kumoutumista. Erillisyyden ja alun harhan on edellä nähty estävän sen itsestäänselvyytensä ymmärtämistä, että universumin kohteet voivat olla vain sen sisäpuolisia. Olettamus ulkorajoista sisältää ulkopuolen olettaman, mielettömän mielteen sellaisesta mitä ei ole.

Ihmisjärjen samastaminen maailman järjestykseen näyttää siis mahdolliselta myös materiaaliselta pohjalta, jos järjestyksen lähtökohta eli materia jätetään vuorostaan perusteetta. Kun järki on materian rakenne, sen perusta on sama kuin materian perusta. Alkuräjähdysteorian kontekstissa järjen arvoitus on siis sama, kuin räjähdysten mysteerin. Ehkä juuri mysteerin eliminoimiseksi on ihmisjärjen luonnosta a posteriori johtamia yleistyksiä alettu pitää luonnon tottelemina lakeina a priori. Sekaannuksen maksimoimiseksi on kausaalisuuden keittoon lisätty vapauden mystisiä sattumia; visioitu alkuräjähdyksen totalitarismia uhmaavien uusien alkutekijöiden invaasio. Fysikaalisen välttämättömyyden jatkumoille on kehitetty antropomorfistinen selitysmalli joka psykologisin, infantiilisin pyhäkoulutermein kuvaa niitä epäonnen, pärjäämisen, saavutusten, yllätysten, sanktioiden, tuurin ja valintojen leikkinä. Koko olemassaolomme selitetään lukemattomien ei-olla-olemassa mahdollisuuksien ja yhden olla-olemassa-mahdollisuuden kesken suoritettuna arvonnassa tapahtuneena huimana sattumana. On lottovoitto olla olemassa, koska ei-olla-olemassa-vaihtoehtoja oli niin jumalaton määrä.

Näin tulkinta näyttää joutuneen ristiriitaan vastakkaisten käsitteiden - kausaalisuuden ja mystisen sattuman, lain ja vapauden - tarveharkintaisessa soveltamisessaan, vyöryttäessään ilmiöiden syyt lopun ja alun välitilaan, jonka esihistoriallisesta hämäryydestä ihmismieli luulee löytäneensä epäjohdonmukaisuudelleen piilopaikan, vaikka tuo hämärä on mielessä itsessään. Kuten kosmoksen, myös järjen itsensä alku - koska sellaista ei niihin sisälly – on yritettävä kyhätä tyhjästä, vaikka sellaistaakaan ei ole käytettävissä. Kant ei näytä etsineen sellaista.

Suomen kielikysymyksen marxilainen modulaatio

Johdanto

Teoksessaan ”Snellmanin Suomi” Mikko Lahtinen näyttää tulkitsevan Snellmanin ajan Suomea ja Snellmanin ajattelua pääasiassa marxilaislähtöisestä yhteiskuntateoriasta käsin. Lähestymistapa on mielenkiintoinen ja varmaankin yleistä Snellman-tulkintaa täydentävä ja syventävä. Koska Snellmanista ei kuitenkaan voi johtaa marxilaisuutta eikä Marx vielä varsinaisesti vaikuttanut Snellmanin ajatteluun, valittu tarkastelutapa Snellmanin tulkintana on myös ongelmallinen. Lahtinen mainitseekin johdannossaan kirjansa kunnianosoituksena Eugenio Garinille ja Antonio Gramscille, joilta hän kertoo ammentaneensa oppia siitä mitä filosofia on kun sitä arvioidaan toimintana eikä ajattelun sisällön mukaan. Mutta arvioitiinpa filosofiaa ajattelun sisällön tai toiminnan mukaan, ollakseen arviointia se perustuu arvoihin. Arvioija soveltaa joko omaa, yksilöllistä arvopohjaansa, omaksumansa opin määrittelemiä arvoja tai sitten vertailee arvioitavan aineiston suhdetta tasapuolisesti erilaisiin tunnettuihin arvoasetuksiin. Lahtinen ei käytä jälkimmäistä arviointitapaa.

Seuraavassa käsitellään Snellmanin Suomessa esiintyvää taistelua suomenkielen asemasta ja Lahtisen tulkintaa siitä. Tarkoituksena on yrittää osoittaa muutamien tekstipoinnin, että Lahtisen voimakas opillinen näkemys tai peräti intressi alentaa tutkimuksen kohteen vain valikoiden käytettäväksi teoriaa verifioivaksi materiaaliksi, jolloin kuva siitä mitä tapahtui, muuntuu – Lahtisen lainaamin sanoin jopa niin, että ”sama ei ole enää samaa”. Edustaako saman muuttaminen ei samaksi Lahtisen kirjassa vain pyrkimystä kääntää Snellmanin tekstit suosiollisemmiksi sille poliittiselle näkemykselle, jonka piiriin joutuneet suomalaiset ovat tosiasiasa kääntäneet Snellmanille selkensä, se pyritään seuraavassa osoittamaan.

Ensimmäisessä luvussa pohditaan mm. vastakkaisten kieliolosuhteiden yhdensuuntaista todistusvoimaa kumoutumattomalta vaikuttavan teorian verifikaatioina. Toisessa luvussa esitetään puheena oleva kielikysymys erityisenä ilmiönä vain oman historiansa valossa.

Kolmas luku kuvaa kielikysymystä lahtislaisena teollistamiseen kytketyn sivistymisen ilmauksena ja Marja Jalavan painotuksen mukaisena suomalaisen kulttuurin vahvistamiseen liittyvänä tekijänä. Loppupäätelmä tiivistää arvion Lahtisen esityksestä, liittäen sen osaksi jonkinlaista Snellmanin ”jaloilleen kääntämisen” projektia.

1. Kielikysymys marxilaisen teorian verifikaationa

Kun Lahtinen kirjassaan tarkastelee Snellmanin kielipoliittisen toiminnan taustoja, hän näyttää painottavan perinteisen, yksilöiden ja valtioiden historiallisen toiminnan sijasta tuotantosuhteiden historiallisen kehityksen vaiheita. Hän kirjoittaa:

”Mikäli nationalistisille ideologioille tyypillinen totalisoiva, ristiriitoja häivyttämään ja ’sovittamaan’ pyrkivä ajattelutapa halutaan välttää, kieli- ja kansallisuuskysymyksiä ei tule tarkastella erillään sääty- ja luokkasuhteiden historiasta” (2006, 69 -70).

On kuitenkin myös olemassa vaara, että kieli- ja kansallisuuskysymyksien teoreettinen tarkastelu luokkasuhteiden kehityksen valossa – vaikka täysin oikeutettunakin - hämärtää kielipolitiikan välitöntä valtiollista, kansallista tai etnistä historiakytköstä. Voivathan yksittäiset historialliset tapahtumasarjat marxilaisessa todellisuudessaakin poiketa historiallisen materialismin oletetun kulkusuunnan yleisestä linjasta. Jos Lahtisen tulkinta kuitenkin nähdään jonkinlaisena perinteisten Snellman-tulkintojen antiteesinä, tietty yksipuolisuus voi olla sen vahvuus. Tämän esseen yksipuolisuuteen kuuluu, ettei tuollaista vahvuutta ehkä kyllin arvosteta.

Lahtinen kuvaa kuinka kieliero toimi alistetun yhteiskunnallisen aseman uusintajana, mutta samankielisyys edesauttoi hegemonisen blokin muodostumista niin ikään luokkasuhteiden uusintamiseksi. (73) Kahden vastakkaisen ilmiön, erikielisyyden ja samankielisyyden, molempien näkeminen riistosuhteen uusintajana rinnastuu Lahtisen viittaamaan Antonio Gramscin vastaavaan näkemykseen moraalista. Lahtisen lainaamasta tekstistä ilmenee kuinka Gramscin mukaan hallitsevan luokan korkeampi moraalinen taso on kapitalististen tuotantosuhteiden uusintamisen tärkeä edellytys. Moraalinen ylemmyys on hänen mielestään sitä, että ”otetaan huomioon hegemonian kohteena olevien ryhmien

edut ja pyrkimykset” (270). Tässä vastakkaiset tekijät, korkea moraalinen taso ja moraalisesti tuomittavaksi implisiittisesti asettuva tuotantosuhteen ylläpito näyttävät samastuvan siten, että moraalit itsessään mitätöityy.

Gramsci tulee epäsuurasti leimanneeksi myös Karl Marxin, joka valjasti joukkojen edut ja pyrkimykset teorianaan hyväksymiseksi. Vesa Oittisen mukaan Marx ajatteli, että hänen teorianaan [marxilainen ateismi] ”kykenee valtaamaan joukot sikäli kuin se kytkeytyy heidän sosiaalisiin tarpeisiinsa, vaatimuksiinsa ja etuihinsa” (Oittinen 1979, 154) Tuotantosuhde vastaa Gramscin määritelmää hegemonian kohteiden etujen ja pyrkimysten huomioon ottamisesta. Moraalin suhde edellä lainattuihin tulkintoihin vaatisi oman selvittelystä, jossa pyrittäisiin erottelemaan toisistaan niissä ilmeisesti esiintyvät väärinymmärrys ja hämäys.

Kuten moraalit alentuu Gramscilla vain hallinnan välineeksi, Lahtisella korostuu kielen taustalla historiallisen, kansallisen ja maantieteellisen lähtökohdan sijasta kapitalistinen riistosuhde. Ja kuten Gramscilla moraalisesti arvokas ja moraalisesti arvoton toiminta näyttävät tähtäävän samaan tavoitteeseen, Lahtisen näkemyksessä samankielisyys ja erikielisyys ovat välineitä saman riistosuhteen uusintamisessa. Nämä Lahtisen ja Gramskin esitykset näyttävät vahvistavan Karl Popperin väitettä marxilaisuudesta kumoutumattomana teoriana, jonka verifikaatioita näkyy kaikkialla sille, jonka silmät ovat teorialle avautuneet (1995, 34-35). Seurauksena tästä on moraalin uhraaminen vallan tavoittelulle, mikä myös Lahtisen esittämästä Gramskin hegemonisen blokin teoriaan liittyvästä tekstistä näyttää seuraavan. Se hän legitimoit alemman moraalisen tason toiminnan ylempään moraalisen tason toimintaa vastaan ideologisessa taistelussa joka motivoitetaan omien etujen tavoittelulla. Tuossa taistossa pilkkakirveskin kelpaa agitaation työkaluksi. Lahtinen kuvaa, kuinka riistosuhteen uusintamisen ehtojen uusintamista kielierosta samankielisyyteen ajoivat ”välttämättä suomea osanneet säätyläispiirien rouvashenkilöt” Kansanvalistusseurassa ja raittiusliikkeissä. Lahtisen mukaan he olivat osallisina fennomaanien johtamaan hegemoniseen projektiin, jonka syvään kriisiin joutumisesta kertoi monien raittiusyhdistyksien siirtyminen sosialistien käsiin 1800-luvun lopulla.(73.)

Tämä Lahtisen kuvaus saattaa olla korrekti hänen käyttämänsä lähdeaineiston ja marxilaisen yhteiskuntateorian kontekstissa. Tuota teoriaa on kehitelty ja sovellettu pääosin Snellmanin jälkeisenä aikana. Lahtinen toteaa, että ’sama’ ei olekaan samaa, kun sitä arvioidaan vaihtuvien historiallisten konjunktuurien valossa (80). Ilman oletusta jonkin pysymisestä samana, kaikki yhteiskuntateoriat jäävät kuitenkin suhdanteiden varaisiksi.

Snellmanin omista teksteistä tulkittuna historiallinen kuva 'Sellmanin Suomesta' olisikin voinut tulla autenttisempaan esille. Myös hän kyllä tunsi proletariaatin syntyyn johtanutta historiallista kehitystä, ja kuvaa Saima-lehdessä nro 2. 1844 ranskalaisen poliitikon ja lehtimiehen, Adolphe Granier de Cassagnacin kirjaa: "Työläisluokan historia". (Kootut 6, 47.) Suomalaisuuden asiaa ajaessaan Snellman ei kuitenkaan ajatellut eturyhmää ensisijaisesti tuollaisen luokkarakenteen kontekstissa.

2. Kielikysymys Suomen historiasta periytyvänä

Perinteinen käsitys Snellmanin mieltämästä ja visioimasta Suomesta historiallisena ilmiönä, kansana ja tulevana valtiona, on Suomen historian erityiseen kulkuun perustuva. Siinä kielipolitiikka voidaan johtaa ruotsalaisen identiteetin omanneen ryhmän ja Suomen alkuperäisväestön välisestä oikeus- tai valtataistelusta. Kun Ruotsi 1809 menetti Suomen Venäjälle, Ruotsista maahan asettuneiden suomalaistunut, mutta kielensä säilyttänyt kolonia ei menettänyt johtavaa asemaansa maan virkahallinnossa, oppineistossa ja elinkeinoelämässä. Ruotsinkielisyyden samastuttua valtaan, sivistykseen ja vaurauteen, myös pieni osa suomenkielisestä alkuperäisväestöstä omaksui ruotsalaisen identiteetin opiskelemalla kielen ja muuttamalla nimensä ruotsalaisiksi. Arvostuksen hankkiminen näin, hyödyntämällä ja vahvistamalla vakiintunutta ihmisryhmien välisen eriarvoisuuden perinnettä on tuttu sosiaali- ja yksilöpsykologinen ilmiö, josta erilaisissa ihmisryhmäsuhteissa esiintyvänä on käytetty erilaisia, kiitteleviä ja halventaviakin nimityksiä. Tällaista taustaa vasten Snellmanin aikaisen Suomen kaksikielisyyden ilmiön tulkinta marxilaisen teorian pohjalta näyttääkin olevan yksinkertaistava ja ilmiötä köyhdyttävä.

Heikki Lehmusto kuvasi Snellmanin kielipoliittista asennetta tämän omaksuman kansallisuusopin motivoimana. Hänen mukaansa "Snellmanin kansallisuusoppi on sekä melkoisen itsenäinen, että todellisuuteen, s.o. oleviin oloihin perustuva." Sen mukaan myös - vaikka kansa voikin jakaantua kahteen kieliryhmään - kansakunnalla voi olla vain yksi kieli, ja suomi on Suomen kansalliskieli. Lahtisen marxilainen tulkinta voisi lukea tuekseen Lehmuston käsityksen, jonka mukaan Snellman näki, että "Suomen kansan kieli on lujissa kahleissa ja mieli on orjan mieli". (Lehmusto 1923, 144-145.) Orjan mieli ei

kuitenkaan ole tässä proletariaatin, vaan kokonaisen alistetun kansan mieliin iskostettu itseymmärryksen laji.

3. Suomi-ruotsi kieliottelu selittyy snellmanilaisittain

Ruotsinkielisen eliitin erityisaseman pääasiallisena tukena näyttää Venäjän vallan alle siirtymisemme jälkeen lopulta olleen kieliero. Opiskelija-adressissa keisarille 1833, josta Snellman kirjoitti osan, hän vakuuttaa:

”Me tunnustamme Kaitselmuksen suojaavan käden kohtalossa, joka erotti Suomen vanhoista siteistään, pelastaakseen siten loput sen kielestä ja samalla sen kansallisuuden [---]. Sallittakoon [---] suomen kieli säädettäväksi opetuksen ja lainsäädännön yleiseksi kieleksi Teidän Keisarillisen Majesteettinne alamaisille!”
(Kootut 1, 95-96).

Kuitenkin vielä vuodelta 1847, Suomettaren numerosta 32 löytyy runo: "Vielä Suomesta sanelen, Kukurja kurja kielestäni," johon kuuluvat mm. seuraavat säkeet:

"Taian miekin kurja kuolta', Katketa' katala raukka, Ennenkun on kurja Suomi Vapa Ruotsin vallan alta, En taia' polonen poika Nähä' näillä silmilläni Kurjan Suomen kunnioa, Hylkykielen hyötymistä, Emmekä me milloinkana, Omin voimin ollenkana, Pääse päälle peittehestä, Kävelyllä kätkyestä, Rinnalle rikasten kielten, Valtakielten kumppaliksi, Kuin ei kuule korkiammat, Suomen ruhtinat suloiset, Kurjan kielen kuikutusta, Suomen lasten ruikutusta."
(<http://agricola.utu.fi/hist/kkktk/suometar/SMTR1847-32.html>)

Vaikka Suomi oli Venäjän vallan alainen, runoilija valittaa "Ruotsin vallan" alla olemista. Kielellisen syrjinnän kokemus näyttää kaiken kaikkiaan olleen aito ja perusteltu. Kyse ei ollut vain yhteiskuntaluokkien epäsuhdasta. Pelkkä kielierokin riitti eriarvoistamaan ihmiset. Suomenkielistä koulutusta vastustettiin usein pelkästään kielipoliittisesta syystä, kuten vielä 2000-luvullakin saattaa tapahtua. Helsingin Sanomat 3.6.2008 kirjoittaa:

”Suomenkielisen linjan perustamisesta Åbo Akademin (ÅA) harjoituskoulun luokille 1-6 on noussut ilmi. Vaasalaiskoulun rehtorin ja vanhempien hanketta kammitetaan ÅA:n hallituksessa ja tiedekuntaneuvostokin veti aihetta koskeneen äänestyksen pois.”

Lahtinen katsoo, että suomenkielistyminen oli osa muutosprosessia, jossa ”oli kysymys vanhan säätyoikeuksiin perustuvan yhteiskunnan muuttumisesta uudeksi luokkayhteiskunnaksi, eikä suinkaan vain kielisuhteiden muutoksesta” (99). Hän lisää, että Snellman oli tässä suhteessa J. J. Tengströmin linjoilla, jonka mukaan sivistyksen perustana on teollinen tuotantotoiminta. Tämä Lahtisen kuvaus on yksipuolinen. Marja Jalava, kirjassaan ”J. V. Snellman, mies ja suurmies” huomioi kyllä J. J. Tengströmin teollisuuskäsityksen (2006, 320), mutta toteaa myös tämän esiintyneen Suomen kirjallisuutta ja kulttuuria koskevissa käsityksissään epäpoliittisen suomalaisuusharrastuksen edustajana, ja kritisoineen ankarasti hyödyn käsitettä sekä liittäneen toisiinsa korkeamman sivistyksen ja orgaanisen valtiokäsityksen. Tengströmin ohjelmajulistuksen mukaan Suomen kansallinen kehitys vaati, että ”säätyhenkilöt ryhtyivät elvyttämään ja jalostamaan kansanrunoutta ja kansallista kulttuuria.” (Jalava 2006, 39,45,320.) Teollistaminen ei näytä olleen Tengströmille keskeinen väline sivistämisessä.

Kun Lahtinen edellä hatarasti yhdistää suomenkielistymisen, luokkayhteiskunnaksi muuttumisen ja Snellmanin tengströmiläisen linjan, hämärtyy Snellmanin varsinainen linja näissä kysymyksissä. Snellmanin suhdetta kielitaisteluun ja luokkataisteluun kuvaa paremmin Marja Jalava. Hän kirjoittaa, kuinka Snellman v 1880 vastusti pyrkimystä koota liberaalien rivit ryhmittymäksi fennomaanien ja kiihkoruotsinmielisten väliin valtiopäivillä. Snellman katsoi kyseessä olevan vain pyrkimyksen säilyttää sivistystä, rikkautta ja valtaa yksin hallussaan pitäneiden etuoikeus ikuisiksi ajoiksi. Hänen mukaansa puolue pitikin ruotsalaisen herrakansan alusmaahansa väkivalloin istuttamaa vierasta kieltä ja vierasta sivistystä hyvänä työnä. Vaikka Snellman ajoi suomalaisten oikeuksia, hän kuitenkin vastusti mm. yleistä äänioikeutta, haluten estää työläisten ja kirjallisen köyhälistön kannattaman sosialismin esiintymisen ”laillisesti oikeutettuna poliittisena uskontunnustuksena”. (Jalava 2006, 325-327.) Snellman ei siis puolustanut suomenkieltä sitä puhuvien luokkien, vaan kansakunnan tähden.

Loppupäätelmä

Lahtisen kuvaus Snellmanin Suomesta kytkee Snellmanin toimijana aikaansa tavalla, joka näyttää yhdistävän tuon toiminnan tavoitteet nimenomaan Marxin historiallisen materialismin teorian valossa tulkittuun yhteiskuntakehitykseen. Yhdistäminen näyttää usein oikeutetulta niiden Snellmanin esittämien ajatuksien valossa, joita kirjassa tuodaan esille. Ajatuksia taas tuodaan esiin niiltä osin kuin ne tukevat valittua selitysmallia - tarvittaessa myös tekstiyhteydestään irrotettuina. Tuollainen lähestymistapa poikkeaa perinteisistä Snellman-tulkintoista ja rikastuttaa yksipuolisuudessaankin tulkintojen laajaa kokonaisuutta. Ruotsi-suomi-kielitaistelun kuvauksessaan Lahtinen pysyttelee niin kokonaisvaltaisesti luokkayhteiskuntaan siirtymisen teemassa, että itse kielikysymys yksittäisenä, erityisenä, omasta historiastaan selittyvänä peittyi kaikkea yksilöllistä mitätöivän ideologian näennäisen selitysvoin alle.

Varsinkin perinteisempien Snellman-kuvan ja Suomi-kuvan omaava voi nähdä Lahtisen kirjassa sellaisen muodissa olleen ideologian ansiokasta seurailua, joka eri syistä valittiin oikeassa olemisen muodoksi 1970-luvun tietämissä. Suomessa tuo ajattelutapa tuotti myös kansallisuusajattelussa sellaisen muutoksen, jolle Lahtinen nyt on yrittänyt etsiä epäsuoraa tukea odottamattomalta suunnalta. Kukapa voisi parhaalla tahdollaankaan olla näkemättä, että Suomen etsiytyminen 1970-80 luvuilla takaisin Venäjän määräysvaltaan ja ruotsin kielen aseman uudelleen elvyttäminen ns. pakkoruotsin opetuksen säätämisen ja kielilain muidenkin muutoksien keinoin oli yhtä kuin Snellmanin viitoittaman kulkusuunnan reversio, päinvastaiseksi kääntäminen Lahtisen kirja näyttää olevan tuota kumousta pönkittävä, ansiokas, joskin hieman jälkijätöinen yritys kääntää itse Snellman jaloilleen menetelmällä, jonka tuloksena ja tuotemerkkinä on: ”sama ei ole enää samaa.”

Kansakunnaksi hahmottuminen materiaalsen ja kulttuurisen vaihdannan maailmassa

Johdanto

Kirjassaan ”Snellmanin Suomi” Mikko Lahtinen tulkitsee J. V. Snellmania yhteiskunnallisena toimijana Suomessa lähinnä tämän sanomalehtikirjoittelun valossa. Toinen tulkintaan vaikuttava valo on historiallisen materialismin aiheesta uutta paljastava valokeila. Se luo myös uudet varjot ja pimennot tarkasteltavaan kohteeseen. Koska Lahtisen kirjan ansioiden asianmukainen luetteleminen vain vahvistaisi sen luoman kuvan kontrastia, rohjetaan seuraavassa yrittää ikään kuin tulitikkuja raapimalla luoda valoa joihinkin tuon häikäisevän loisteen pimentoon jättämiin alueisiin. Jos Lahtisen valitsemaa näkökulmaa on pidettävä poliittisena, siitä seuraa, että tämä essee ei niin ikään ole - eikä sillä valitsemansa lähestymistavan puitteissa ole oikeutta yrittääkään olla - epäpoliittinen.

Ensimmäisessä luvussa todetaan aluksi Lahtisen tehneen tulkitsemastaan aineistosta nykyaikaan ja tulevaisuuteenkin ulottuneita johtopäätöksiä ja esitetään muutamia nykyajan ilmiöiden vastaavuuksia Snellmanin ajan ongelmien kanssa, jotka Lahtinen jätti huomiotta. Vapautta ja vastuuta sivuavien ilmiöiden käsittelyn kautta siirrytään Lahtisen kritisoimiin kauppaa ja maailmanrauhaa koskeviin Snellmanin ja Kantin ajatuksiin.

Toinen luku tarkastelee sivistyksen ja tavaran yhteisiä reittejä ja kansakunnan hahmottumista solmukohtana niiden verkossa. Yritetään osoittaa Lahtisen tekstissä epäsuorasti esiin tuleva, vallitseva sivistyksen koukkausteoria kolonialistiseksi peitetarinaksi, tarkastellaan Suomen varhain syntyneitä, suoria saksalaisyhteyksiä ja painotetaan sivistyksen snellmanilaista kansakuntalähtöisyyttä.

Loppupäätelmässä mm. katsotaan esseessä todetun Snellmanin kansallisfilosofin aseman syntyneen kansallisuusfilosofin synnyttyä tiettyyn kansaan tiettyä aikana, moitteettoman tämän

fennomaniasta liittyvän vierasperäiseen näkökulmaan ja epäsnellmanilaisen tulkinnan voivan tapahtua Snellmanin määrittelemän kansakunnan rappion suunnasta

1. Kahlitut tuotantovoimat - epävapaiden ihmisten yhteiskunta

Joidenkin täydellinen vapaus polkee toisten vapauksia. Koska luonnonolosuhteet ovat suurin ihmisen vapauden rajoittaja, tehokkuus taistelussa kylmää, nälkää ja onnettomuuksia vastaan näyttää kuitenkin edistävän kaikkien vapautta enemmän, kuin yksilöiden vapauksien negatiivinen tasaaminen kuusiainan latvuston tavoin. Snellmanin arvostelee aikansa haitallisia elinkeinovapauden rajoituksia. Mikko Lahtinen tunnustaa ongelmat Snellmanin kuvauksien osalta, mutta peilaa niitä nykyaikaan jopa peilikuvan käänteisyydellä – tarpeen mukaan kuperin tai koverin peilein.

1.1. Tietty vapaus ja vastuu kuuluvat ihmisarvoon.

Lahtinen johtaa Snellmanin Saimassa nro 28, 1846 julkaisemasta kirjoituksesta ”Laillinen suojelus ja elinkeinovapaus” ajatuksia, jotka kantavat nykypäivään ja jopa myöhempiinkin aikoihin. Hän esim. ennustaa suurkapitalistin 2100-luvulla kiinnostuvan maataloudesta, ja pientilallisten myyvän näille tilojaan. (2006, 111). Tuollainen kehitys on kuitenkin Suomessa jo alkanut. Vuonna 2007 suurin EU:n maataloustuki täällä maksettiin suurehkon konsernin huomattavalle osakeyhtiölle, toiseksi suurin erään teollisuussuvun kartanoille ja kolmanneksi suurin ”sijoittajina” tunnettujen osakkaiden oy:lle (Helsingin Sanomat 3.5.2008, B10) Pientilojen yhdistymien suurtiloiksi ei viimeisten sadan vuoden aikana kuitenkaan ole rajoittunut elinkeinovapauden omaaviin valtioihin, joskin se näissä on onnistuneemmin täyttänyt tuotannon tehostumiseen asetetut toiveet.

Vastaavuutta nykyaikaan Lahtinen ei sen sijaan johda niistä vapaan työnteon ja elinkeinon harjoittajien välisen kilpailun estävistä rajoituksista, joita Snellman kritisoi. Ne olivat Lahtisenkin mukaan väestön enemmistön köyhyyden ja passiivisen toimeettomuuden syitä 1800-luvulla. (109.) Snellman valittaa kirjoituksessaan erityisesti vapauden puutetta (Kootut 9, 146,148,157,159). Snellmanin mukaan ammattikuntalaitos estää vapaan kilpailun (148). Tästä seuraa mm. pimeän työn ilmiö (153). Privilegoidut ammatit (147)

rajoittavat alojen kehitystä ja johtavat elinkeinojen rappioon (148). Vapaus etsiä toimeentuloaan eri paikkakunnilta (148 ja 157) tulisi Snellmanin mielestä turvata; samoin vapaus valita ja vaihtaa ammatti (157).

Nuo Snellmanin luettelemat epäkohdat eivät näytä suinkaan poistuneen, vaikka niiden perustelut ovat kääntyneet osin jopa pääläelleen. Privilegioituja ammatteja (kuten ammatteja yleensäkin) on nykyisin enemmän, kuin Snellmanin aikana, aina apteekkarista kiinteistönvälittäjään, kiertokaupan harjoittajasta käsisammuttimien huoltajaan. Myös ammattikunnat estävät kilpailua, muodostavat työn hintakartelleja ammattiyhdistyksiensä nimellä, säätelevät ammattinimikkeen käyttöä (esim. kirjailija, asianajaja, kiropraktikko). Uutisista voi silloin tällöin kuulla, kuinka ammattiyhdistyksen ja poliisin erikoisosastot yhteisissä operaatioissa etsivät työpaikalta työtä alihintaan tekeviä ihmisiä milloin milläkin verukkeella.

Snellmanin vaatima vapaus etsiä työtä eri paikkakunnilta ja eri ammateista on kääntäen verrannollinen nykyajan ongelmaan, joka liittyy kansalaisen oikeuteen olla ottamatta vastaan työtä oman paikkakunnan ulkopuolelta ja oikeuteen olla vastaanottamatta työtä joka ei vastaa omaa ammattia. Tämä ilmiö on johtanut rappioon monien yksilöiden kohdalla. Ne ihmisarvon loukkaukset, jotka Snellmanin aikalaiset kohtasivat työkieltoina, ovat vaihtuneet ihmisarvoa loukkaavaksi vastuullisuuden riistämiseksi yksilöltä omasta elämästään. Saattoipa vastaava ihmisarvon mitätöiminen kommunistihallinnon alaisuudessa muuntaa jäsenensä kansalaisesta holhokiksi. Rahan polvillaan kerjäämisen kuvottava ilmiö kaduillamme kertoo tapahtuneesta konkurssista, joka on syvempi, ja hitaammin korjautuva, kuin taloudellinen vararikko. Lieneekö länsimainenkaan sivistys enää sellaisessa tilassa, että se kykenisi tarjoamaan alas painetuille rahaa kummempaa nostetta.

Näitä yhtymäkohtia nykyaikaan Lahtinen ei johda Snellmanin ajassa näkemistä ongelmista. Materialismin tuomat ongelmat hän tunnistaa vain kapitalismin kontekstissa. Kun Snellman toteaa Ranskan vallankumouksen tuoman täydellisen elinkeinovapauden johtaneen teollisuustuotannon ja jopa maan tuoton kaksinkertaistumiseen (Kootut 9,159), lainaa Lahtinen Kommunistisen manifestin valittelua vanhojen elämäntapojen ja –muotojen tuhoutumisesta ja brutaalin sivilisaation barbariasta. (114-115) Kommunistisesta manifestista olisi voinut lainata Snellmanin havaintoja tukeviakin kohtia, esim: ”Tuskin sata vuotta kestäneen luokkaherruutensa aikana porvaristo on luonut laajemmat ja valtavimmat tuotantovoimat, kuin kaikki aiemmat sukupolvet yhteensä” (Suomennos 1998,

42). Lahtinen ei näytä olevan ensisijaisesti kiinnostunut Snellmanin ajattelusta, tai filosofisesta pohdiskelusta yleensä.

1.2. Rauha, humanismi ja kauppahenki

Lahtinen kirjoittaa: ”Snellmanin visiossa kapitalismin kehitys humanisoi maailmaa minkä kerkesi” (115). Sitten hän lainaa Snellmanin tekstiä kohteesta Litteraturblad nro12.1849: ”Näin humaniteettia edistetään [jne.] ” jättäen pois Snellmanin edeltävät maininnat merenkulusta ja kaupasta. Tekstiin viitattua laajemmin tutustuva huomaa, että Snellman ei viitatussa kohdassa suinkaan väitä kapitalismin humanisoivan maailmaa minkä kerkeää, vaan kirjoittaa aivan muuta:

”Voidaan myös erityisesti käytännöllistä puolta silmälläpitäen todeta kaupan olevan tärkein tie, jota kulkien eri kansat pääsevät rauhanomaiseen kosketukseen toistensa kanssa; näin humaniteettia edistetään molemminpuolisesti ja ihmiset oppivat pitämään itseään samaan ihmiskuntaan kuuluvina molemminpuolisine velvollisuuksineen ja oikeuksineen, rotuun, heimoon ja kansakuntaan katsomatta” (Kootut 12,177).

Tuo Snellmanin virke koskee kansallisista talousjärjestelmistä riippumatonta asiaintilaa. Se sisältää jopa omat perustelunsa näyttäen järjelliselle lukijalle varsin ongelmattomalta. Snellman kirjoittaaakin samalla sivulla: ”Itse tosiasia on niin eittämätön, ettei siitä voi kiistellä muualla kuin siellä missä ollaan tietämättömiä nykyhetken ilmiöistä.” Hän kritisoi samassa kirjoituksessaan sellaisia runoilijoita ja kansantaloustieteilijöitä, jotka intoilevat kauppaa ja teollisuutta vastaan. Snellman arvellee, että ”erehtyy harvoin jos katsoo heidän sanojensa johtuvan itserakkaasta omahyväisyydestä.” (Kootut 12, 179).

Esittäen kaupalla ja demokratiakehityksellä perustellun rauhantahdon edistymisen olevan Snellmanin ylitiöoptimismia, Lahtinen kirjoittaa:

”Vuosikymmenten mittaisen suhteellisen rauhallisen ajanjakson kokemusten tuomalla varmuudella Snellman arvelikin Immanuel Kantia seuraten, että sodat kävisivät yhä harvinaisemmiksi, kun kansakuntien aineellinen ja henkinen kehitys

edistyisi ja nopeutuisi, kansojen vapaus lisääntyisi ja demokraattiset valtiomuodot valtaisivat yhä enemmän alaa kansallisvaltioissa. [---] Sittenmin toteutunut tulevaisuus, kahdeskymmenes vuosisata, valitettavasti osoitti Snellmanin toiveiden olleen yltiöoptimistisia.” (115.)

Lahtisen olisi ollut kohtuullista myöntää, että sodat demokraattisten maiden kesken ovat tosiaan harvinaisia, ja huomioida se, että esim. toisen maailmansodan aloitti kansallissosialistisen työväenpuolueen valtaan nostama diktaattori. Olisi kannattanut selvittää, mikä osuus 20. vuosisadan verilöylyihin kaiken kaikkiaan oli ei-demokraattisilla valloilla ja vapaan markkinatalouden vastaisella liikkeellä sen luomine, maailmanvaltaa havittelevine diktatuureineen. Jos marxismi olisi kumoutumaton teoria, kuten Popper on esittänyt, tosiasioiden peittelyn luulisi olevan tarpeetonta, teoriaa historian tulkintaan sovellettaessa. Snellman itse moitti kovin sanoin valistajaa, joka pyrkii ”johtamaan tietoisuutta syrjäpoluille, jakamaan siitä vähitellen vain itse tarpeelliseksi ja hyödylliseksi katsomaansa ainesta [---]. Juuri hänen ja hänen kaltaistensa vuoksi erehdykset voivat hetkeksi sumentaa kansojen tervettä järkeä” (Kootut 9, 255-256).

Snellmanin liittäminen yltiöoptimismiin - edes Immanuel Kantin Ikuisen rauhan ajatuksen innoittamaan - näyttää siis ontuvan. Lahtisen viittaamassa lähteessä, Litteraturblad 8/1859, Snellman kirjoittaa: ”Oma aikamme osoittaa, miten heiveröisiä syitä rauhanystävillä on odottaa ikuisen rauhan todellista herruutta” (Kootut 15, 454). Lahtisen määrittelemä ”rauhallisen ajanjakson kokemusten tuottama varmuus” näyttäytyy tässä vähemmän optimistisena, kuin mitä Lahtinen esitti. Snellman näyttääkin edustavan samaa maltillista mutta perusteltua optimismia kuin Kant Ikuisessa rauhassa. Kant näkee ihmisen luonnossa rauhaa tavoittelevan mekanismin, joka yhdistää kansoja omanvoiton pyynnöllä. Hän pitää kauppahenkeä sodanvastaisena. Se mahdollisuus ”panelee velvollisuudeksemme ponnistella kohti tuota (ei pelkästään kuvitteellista) päämäärää.” (2000, 43-44. Sulut lähteen.) Kantin mukaan itse luonto pakottaa kansoja pyrkimään yhtymään kansainliittoon. Tuo aate on hänen mukaansa kyllä ”tehnyt esittäjänsä, kuten abbc’ de St. Pierren tai Rousseau’n, naurunalaisiksi,” mutta tarjoaa valtioille mahdollisuuden etsiä rauhaa ja turvaa lainalaisesta järjestysmuodosta.(74-75.). Huomion arvoista tässä on, että rauhan hengeksi asettuu Kantilla kauppahenki. Sen voidaan kaiketi ajatella ohjaavan hänen mainitsemansa ahneuden yhteistoimintaa järjen kanssa, tai ainakin tarpeiden monipuolisempaa täyttämistä tavaravaihdolla. Snellmanin esitys kaupankäynnin rauhaa edistävästä vaikutuksesta ei näytä olevan Kantin ajatuksen kanssa ristiriidassa. Tässä suhteessa Lahtisen näkemys

Snellmanista Kantin rauhanaatteen seuraajana on oikea. Yltiöoptimismin käsitteen hän näyttää ympärneen asetelmaan tarkoitushakuisesti.

2. Sivistyksen koukkaus kolonialistien lanseeraamana käsitteenä

Rauhantahtoiksikin väitettyjen Amerikan intiaaniheimojen traagiset kokemukset länsimaisesta sivistyksestä tietäen, Snellman rinnasti ruotsalaisten hallitsemat suomalaiset irokeeseihin. Hän näyttää kuitenkin toivoneen, että kansakunta oli vielä pelastettavissa, jos sivistyksen nimellä nielaistavaksemme tarkoitettu koukku voitaisiin irrottaa leukapielestämme, herättämällä suomalaisissa kansallishenki, aidon sivistyksen edellytys.

2.1. Pietarin kulttuurisaalis

Mikko Lahtinen ei näytä tässä tarkastellussa tekstissä erikoisemmin painottavan Snellmanin sivistysajattelun lähtökohtaa: sivistyksen edistymisen kansakunnallista luonnetta. Pikemminkin silmämääränä on poliittisen edistymisen internationaalinen luokkaluonne. Siitä lähtevää poliittista vastakkainasettelua symboloiva, 1900-luvulla syntynyt, Euroopan jakanut, lännen ja idän vastapuoliksi erottanut rajalinja saattaa heijastua Lahtisen seuraavassa toteamuksessa:

”Hän [Snellman] katsoi, että Suomen ratojen yhteys Venäjän rataverkkoihin avasi samalla uuden ja ainutlaatuisen reitin eurooppalaisen sivistyksen rintamaille. Tie läntiseen sivistykseen saattoi siis kulkea myös idän kautta koukaten” (119-120).

Tie läntiseen sivistykseen saattoi kuitenkin koukkaamattakin olla tie Pietariin, vaikka Snellmanin aikalainen, Dostojevski mielsi sen vain ikkunana: ”On vaikea kääntyä pois ikkunasta Eurooppaan, jonka tsaari Pietari on meille avannut” Suomalaiselle suolle aikoinaan rakennettu Pietarin kaupunki oli osa Eurooppaa. Länsimaista sivistystä kaupungissa edusti mm. italialainen, saksalainen ja ranskalainen arkkitehtuuri, Talvipalatsi, Eremitaasi, teatteri, tiede- ja taideakatemit. (<http://www.valtakunta.eu/eurooppa/pietari.html>). Pietari oli jo 1800-luvun lopulla miljoonakaupunki, ehkä Euroopan

kolmanneksi suurin kaupunki Lontoon ja Pariisin jälkeen. Berliini, Napoli ja Wien olivat samaa kokoluokkaa. Asukkaita Pietarissa oli neljä kertaa Tukholman silloinen väkimäärä. (Pirkko Liisa Enäjärvi-Jantunen, <http://www.salmi-ylatupa-sukuseura.fi>) Kaupungissa oli mm. saksalaisia apteekkareja, juutalaisia kauppiaita, suomalaisia hevosajureita, ”tshunia”. Siellä puhuttiin useita kieliä. Yhteys Pietariin tuohon aikaan merkitsi suomalaisille sivistyksellisesti ja moraalisesti jotain aivan päinvastaista, kuin yhteydet Leningratiin sata vuotta myöhemmin, jolloin rautaesirippu määritteli keinotekoisesti idän ja lännen.

2.2. Sivistymätöntä sivistyksen edustamista

Saksalainen sivistys luettaneen tuon ajan läntisen sivistyksen painopistealueisiin, ja esim. Snellman oli ollut siihen sekä suorassa yhteydessä, että – Lahtisen termiä käyttäksemme – ”koukaten” Tukholman kautta. Suomalaisten kaupalliset yhteydet saksalaisiin olivat olleet jo 1100-luvulla merkittävät. Saksalaiset kauppiat mm. Virosta ja Gotlannista kävivät meritse kauppaa kanssamme. ”Suomen historian käsikirja” 1949 kuvaa tuota merikauppaa luvussa ”Saksalaiskauppa ja Suomi”. Kaupalliset suhteet noissa oloissa eivät kaikei voineet olla edesauttamatta myös kulttuuristen vaikutteiden ja suhteiden syntymistä. Snellman näkikin Ruotsin kautta myöhemmin koukanneen kulttuurin suomelle ongelmallisena Näyttää siltä, että sivistämisen nimellä esiintynyt ilmiö on ollut paljolti vain suomalaisten ruotsalaistamista. Snellman kirjoittaa Maamiehen ystävässä 5.1.1844: ”Suomalaiset luulevat itensä jotakin olevaksi, jos he vain taitavat jonkun sanan Ruottin kielen mukaan vääntää” (Kootut 6, 40.) ja Saima-lehdessä 2.1.1845: ”talonpojatkin pyrkivät kieltään ruotsalaisittain vääntämällä kohoamaan vertaistensa yläpuolelle ja siten teeskentelemään sivistystä, joka heiltä tosiasiaassa on evätty.” (Kootut 7, 277) Epäämisen varjo näyttää olevan pitkä. Vaikka Snellmanin päivistä on jo toista sataa vuotta vierähtänyt, vieläkin monilla ”sivistyneillä” suomalaisilla on tapana lausua vierasperäiset sanat ruotsalaisittain murtaen aina ”alffasta” ja ”beettasta” ”Intnernettiin” ja ”Olympialaisiin”. Snellmania suututti ”sivistystä ja sen etuja monopolisoivan ruotsalaisen herran vielä nykyäänkin kaikkialla ilmenevä nurjamielisyys suomalaisia kohtaan.” (Kootut 7, 277.)

Kieli ei indikoi sivistystasoa vaikka voi siihen eri aikoina eritavoin liittyä. Ruotsinkielen lehtori Raine Lampi lainaa Kanavassa nro 4-5, 2008 Johanna Westmanin kirjoitusta Hufvudstadsbladetissa: ”On ikävää, että suomenruotsalainen oppilasaines alentaa 15-

vuotiaiden suomalaisten tietojen ja taitojen keskiarvoa. Suomen ruotsinkielisten koulujen oppilaiden tulokset ovat kauttaaltaan huonompia, kuin samanikäisten suomenkielisten nuorten”. Todisteena mainittiin Pisa-tutkimuksen tulokset vuodelta 2002.

Liekö osansa Pietarin sivistyneisyydellä siihen, että Suomi oli saanut autonomian siirryttyään Venäjän vallan alle? Täyden itsenäisyyden puuttumisenkaan ei ollut suomalaisten kansallisen tietoisuuden este. Este näytti olevan leukapieleen jäänyt ruotsalaisperäinen koukku. Snellman kirjoitti M. A. Castrénille 1.10.1844: ”Suomen kansan kansallista tietoisuutta polkee ensisijaisesti toinen mahti, kuin se, joka sulkee siltä tien poliittiseen itsenäisyyteen.” (Kootut 7, 113) Kansallisen tietoisuuden heräämistä ei siis näytä niinkään jarrutelleen Pietarin vaikutus, kuin ylempänä mainittu sivistystä ja sen etuja monopolisoiva ruotsalainen taho. Snellman väitti, että ”on pelkurimaista totuuden välttelemistä kuvitella, että alistettu kansa voisi koskaan herätä tietoiseksi kansallisuudestaan, ellei se joudu ipso facto oppositioasemaan” (112). Hän ei tarkoittanut oppositioasemaa Venäjää vastaan, vaan kyseisen ruotsalaisen sivistysmonopolin suhteen. Snellman kirjoitti: ”Kautta maan veisataan ikuista virttä siitä, mitä hyvää ruotsin kieli ja germaaninen sivistys ovat meille tuottaneet” (114). Hänen käyttämänsä ikuisen virren käsite voidaan näin jälkikäteen todeta onnistuneeksi. Ruotsin kieli ja germaaninen sivistys olivat Snellmanin mukaan ”tähän päivään asti nujertaneet meidät olemattomiin” ja niillä ”on meille merkitystä vain keinoina.” Snellman otaksuu suomalaisille voivan olla ”eduksi, että germaaninen ja slaavilainen veri raikastavat hitaasti virtaavaa vertamme” Hänen mukaansa kuitenkin historia osoittaa, että ”uuteen runkoon ympätynä sivistys kehittyy aina nopeammin ja tuottaa jalompia hedelmiä.” (114).

2.3. Sivistys edistyy kansakunnallisella perustalla

Snellman kuvaa Saima-lehdessä 6.2.1845 Saksan sivistyskansaksi muuttanutta käännettä, ja näkee että sen tekijä oli ollut ”juuri herännyt kansallistietoisuus, joka koetti vapauttaa tuon sivistyksen vieraasta ikeestä, ja joka ilmeni [---] rakkautena omaan kieleen” Hän jatkaa historian osoittavan, että vastaavat ”yleisinhimillisen sivistyksen uudistuskaudet ovat kohottaneet eri kansojen tietoisuutta itsestään.” (Kootut 7, 288.)

Sivistyksen koukkaamisteoria (erilaisissa sanallisissa asuissaan), siinä merkityksessä ja painoarvossa, mikä sille Suomessa on annettu, lienee pohjimmiltaan ruotsalaisen

kolonialismin muotojen pyhittämiseksi lanseerattu myytti. Saiman kirjoituksessa ”Suomalaiset ja irokeesit” Sellman esittää väitteen: ”Tosiasiassa on, että suomalainen väestö on rannikolta hävitetty eikä voi kieltää, että siirtokunnat ovat ylipäänsä tehokas keino siirtää sivistystään ja kieltään vieraille rannikoille” Koukkasipa sivistys meren ympäri idän tai lännen kautta se näyttää viattomimmillaan johtavan vain kielen vierasperäisiin muotoihin, ja raadollisimmillaan kansan itsensä ja autenttisuutensa kadottamiseen. Snellman kirjoittaa: ”Kokemus osoittaa, erittäin selvästi, että yleisinhimillinen sivistys kykenee kohottamaan jotain kansaa vain niin kauan kuin sillä on voimaa omassa kansallisuudessaan antaa sivistykselle jokin omintakeinen muoto.” (Kootut 7, 276,289.)

Lahtisen näkemys fennomaanisen nationalismien autoritaarisen puolen paljastumisesta (154) Snellmanin eräissä käytännön toimesta on esimerkki siitä, kuinka hän yksittäisten tapausten omaperäisillä tulkinnoillaan ohittaa Snellmanin yleisen eksplisiittisen esityksen. Snellmanin näkemystä siitä, että sivistys elävänä pysyäkseen eli säilyäkseen edellyttää vapaiden kansakuntien omaperäistä panosta, ei voi kuitata vain fennomaniaksi leimaamalla. Snellmanin kokonaistuotannon valossa tulisi tutkia kuinka suuri osa vaikkapa svekomaanien näkemästä fennomaniasta hänen toiminnassaan onkin jotain kansallisten kohtaloiden yläpuolelle ulottuvaa filosofista näkemystä ihmisten maailmasta. Sellaista näyttää löytyvän Snellmanin Valtio-opista:

”Jokaisen kansakunnan kutsumuksena on työskennellä maailmanhengen ikuisen vaikutuksen puolesta sortuakseen sitten ja tullakseen sysätyksi syrjään. [---] Silloin huonot tavat tunkeutuvat esiin, eivät kuitenkaan kansallisuuden yksipuolisuuden tai puuttuvan sivistyksen tähden, vaan seurauksena siitä mitä on kutsuttu rappeutumiseksi. Tämä on ulkoista, mitään ilmaisematonta kulttuuria, jota ei voi kehittää eteenpäin, koska kansallishenki ei määrää sitä.” (Kootut 5, 50).
”Kun kansakunta [---] lähestyy jo tuhoutumistaan, sen sivistyksen pysähtyy paikoilleen ja hyvinvointi palvelee vain siveettömyyttä” (226).

Orjuuteen alistuneesta kansasta ei Snellmanin mukaan löydy kansallishenkeä (Kootut 5, 213) Elävä kansallishenki on eräs siveellisuuden muoto, siveellisuuden pisimmälle menevää kehitystä (216). Kansallishengen tilassa tapahtunut muutos johtaa kansakunnan rappioon (227). Kosmopolitismi ei kuitenkaan ole korkeampaa kuin kansallishenki (52).

Snellmanin näkemys kansakunnan ja kansallishengen merkityksestä yleensä ei olisi voinut johtaa häntä suomalaisena muun kuin suomalaisen kansakunnan ja kansallishengen

herättelyyn. Suomalaisen kansallishengen ylläpitäminen urheilukilpailuja korkeammallakin kulttuurin tasolla on siveellisyyden edistämistä suomalaisille siihen asti, kun Snellmanin kansakunnalle ja kansallishengelle antama merkitys on kumottu. On mahdollista että Snellmanin tekstien tulkinta epä-snellmanilaisittain tapahtuu hänen kuvaamastaan rappiosta käsin.

Loppupäätelmä

J. V: Snellman näyttää tulleen suomalaisten kansallisfilosofiksi lähinnä siksi, että hän oli kansan tietynlaiseen historialliseen tilanteeseen osunut kansallisuusfilosofi. Kansakunnan ja kansallishengen näkeminen sivistystä luovaksi ja edistäväksi elementiksi maailmassa teki suomalaisesta filosofista suomalaisten kansallisen herättäjän. Elinkeinovapaus ja tietynasteinen demokratisoituminen olivat niin ikään Snellmanin tavoitteita.

Mikko Lahtisen kuvaus Snellmanin ajasta sisältää Snellmanin tekstien tulkintaa, joka lähtee kokonaan toisenlaisen maailmanselityksen näkökulmasta. Hieman kärjistäen voisi arvioida, että sivistyksen edistymisen kansallisen lähteen näyn sijasta tulkintaa kantaa jonkinlainen poliittisen edistymisen internationaalinen luokkalähtöisyyden visio. Jotta Snellmanin tekstit ja tavoitteet saadaan sovitetuksi niin erilaisen selitysmallin kontekstiin, tulkinnalle on sallittava melkoisia vapauksia. Esim. Snellmanin elinkeinovapauden, kaupan ja demokratian lisääntymisen ansioksi lukemat toiveet myönteisestä rauhankehityksestä saavat Lahtiselta kritiikkiä 1900-luvun sotaisuuden perusteella ilman, että hän lainkaan huomioi kyseisten sotien taustalta löytyviä demokratialle ja markkinataloudelle vieraita, jopa niitä kumoamaan pyrkiviä voimia.

Kaiken kaikkiaan Lahtisen ”Snellmanin Suomi” on erityisistä ansioistaan huolimatta Snellman-tulkintana lähtökohdiltaan sillä tavalla epä-snellmanilainen, että sen voisi snellmanilaisittain ajatellen katsoa heijastelevan ”kansakunnan rappion ajan ylikansallista, kehityskyvyttöä, mitänsanomaton kulttuuria”. Rappiota ei voi kuitenkaan tunnistaa rappiosta käsin, joten 70-luvun jälkeisen, Snellmaninkin ”jaloilleen kääntäneen” paradigman sisällä Lahtisen tapaa tulkita Snellmania voidaan pitää onnistuneena.

Lähteet

Hume David: ”Tutkimus inhimillisestä ymmärryksestä”. Suom. Eino Kaila, WSOY Porvoo 1938. Alkuperäisteos: ”An Enquiry Concerning Human Understanding” 1748.

Jalava Marja: ”J. V. Snellman, mies ja suurmies”. Kustannusosakeyhtiö Tammi 2006.

Kant Immanuel: ”Prolegomena eli johdatus mihin tahansa metafysiikkaan, joka vastaisuudessa voi käydä tieteestä”. Suomentanut Vesa Oittinen. Gaudeamus, Yliopistopaino, Helsinki 2005. Alkuteos on ilmestynyt saksankielisenä 1783.

Lahtinen Mikko: ”Snellmanin Suomi” Vastapaino Tampere 2006.

Snellman J. V. ”Opiskelija-adressi keisarille 1833, jäljennös”. Suom. Veli-Matti Saarinen. Kootut teokset, osa 1, 94.

Snellman J. V. ”Valtio-oppi”. Tukholma 1842. Suom. Antero Tiusanen. J. V. Snellman Kootut teokset, osa 5. Kustantaja Opetusministeriö. EDITA Helsinki 2001.

Snellman J. V. ”Työtä tekevien luokkien historia”, Maamiehen Ystävä nro1, 5.1.1844, Suom. Eero Ojanen. Kootut teokset, osa 6, sivulta 40 alk.

Snellman J. V. ”Kirje Mathias Alexander Castrénille” 1.10.1844. Suom. Heikki Eskelinen. Kootut teokset, osa 7, sivulta 112 alk.

Snellman J. V. ”Suomalaiset ja irokeesit” Saima nro 1, 2.1.1845. Suom. Eero Ojanen. Kootut teokset, osa 7, sivulta 276 alk.

Snellman J. V. ”Laillinen suojelus ja elinkeinovapaus.” Suom. Eero Ojanen, Saima nro 28, 20.7.1846, Kootut teokset, osa 9, 156.

Snellman J. V. ”Ulkomaista kirjallisuutta”, Saiman liite, Kallavesi nro 5, 19.9.1846. Suom. Eero Ojanen. Kootut teokset, osa 9, 255-256.

Snellman J. V. ”Pienten kansakuntien kaupasta ja teollisuudesta” Litteraturblad 12. joulukuu 1849. Suom. Vesa Oittinen. Kootut teokset, osa 12, 175.

Snellman: ”Ruotsalaista kirjallisuutta” Suom. Matti Kinnunen, Litteraturblad nro 8, elokuu 1859, Kootut teokset, osa 15, 442 alk.

Wilenius Reijo: ”Tietoisuus ja yhteiskunta”. Gummerus, Jyväskylä 1972.

Wilenius Reijo: ”Kasvatuksen ehdot, Kasvatusfilosofian luonnos”. Gummerus, Jyväskylä 1978.

Muut lähteet

Berman David: ”Berkeley”. Suom. Anssi Korhonen. Otava, Keuruu 2000. Alkuteos ilmestynyt englanniksi 1997.

Dewey John: ”Pyrkimys varmuuteen”. Suom. Pentti Määttänen. Gaudeamus, Helsinki 1999. Alkuteos: The Quest for Certainty. A Study of the Relation of Knowledge and Action (1929).

Engeström Yrjö: ”Koulutus luokkayhteiskunnassa”. Gummerus Oy, Jyväskylä 1970.

Gadamer Hans-Georg: ”Hermeneutiikka, ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa”. Valikoinut ja suomentanut Ismo Nikander. Vastapaino, Tampere 2005.

James William: ”Sielutiede ja kasvatus”. Suom. J. Hollo WSOY, Porvoo 1926.

Kant Immanuel: ”Ikuisen rauhaan, Valtio-opillinen tutkielma” Suom. Jaakko Tuomikoski. Karisto Oy, Hämeenlinna 2000. Alkuteos: ”Zum Ewigen Frieden” 1795.

Korhonen Arvi (toim.) ”Suomen historian käsikirja” Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 1949.

Lehmusto Heikki: ”Juhana Vilhelm Snellman ja hänen asemansa Hegelin koulukunnassa”. Otava, Helsinki 1923.

Marx Karl ja Engels Friedrich: ”Kommunistinen Manifesti”. Suom. Juha Koivisto, Markku Mäki ja Timo Uusitupa, Vastapaino 1998.

Oittinen Vesa: ”Marxilainen uskontokritiikki”. Kansankulttuuri, Helsinki 1979.

Popper Karl R: ”Arvauksia ja kumoamisia”. Suom. Eero Eerola. Gaudeamus, Helsinki, Tammer-Paino Oy, Tampere 1995. Alkuteos: ”Conjectures and Refutations” 1963.

Lähdemediat

Helsingin Sanomat 3.5.2008.

Helsingin Sanomat 3.6.2008.

Pirkko Liisa Enäjärvi-Jantunen, <http://www.salmi-ylatupa-sukuseura.fi>

Suometar nro 32. vuodelta 1847. (<http://agricola.utu.fi/hist/kktk/suometar/SMTR1847-32.html>)

<http://www.valtakunta.eu/eurooppa/pietari.html>

